

הרב דוד יהודה (ליב) גרינפעלד
מייסד ועד משמרת סת"ם בארה"ב

בענין צד"י שעפ"י קבלת האריז"ל

סוף וקץ להוצאת הלעז

בקובץ אור ישראל (גליון נב סיון תשס"ח), פורסם על ידנו מאמר¹ להסיר הלעז מן הנוהגים ע"פ הוראת האריז"ל להניח תפילין שאותיות הצד"י בהם כתובות ביו"ד שפניה לאחוריה. ועל של עתה באנו, דברים שנתחדשו מאז פרסום המאמר הנ"ל. ע"כ נעתיק כאן רק את פתיחת דברינו שם במאמר המקורי שכותרתו "והצדיקו את הצדי"ק – לא יחליפנו ... ולא ימירנו", וז"ל:

"הנה בתקופה האחרונה פנו כמה וכמה בני ישיבות למשמרת סת"ם, ונפשם בשאלתם לסייע להם למצוא אנשים שיואלו לקנות את פרשיות התפילין שלהם שנכתבו בכתב האריז"ל, כי רוצים להחליפם לכתב "בית-יוסף". לאחר שדיברנו עמם נתברר, שאבותיהם וזקניהם נהגו להניח תפילין מכתב האריז"ל, והסיבה שרוצים להחליפם, כי נאמר להם שיש פוסלים אות צד"י ק שעפ"י האריז"ל הנכתבת ביו"ד שפניה הפוך לאחוריה, לעומת כתב ב"י הנכתבת ביו"ד ישרה הכשרה לכולי עלמא".

דברינו אלה ברור מללו, דעיקר מטרת מאמרנו היתה להרגיע את הדואגים, ולהוכיח שאין יסוד לדאגתם, ואין להם שום סיבה שבעולם לשנות ממנהג אבותיהם לדורותיהם. וכי כל חרושת התעמולה והשמועות נבעו מחמת פרסום ידיעה מגמתית כאילו פסל החזו"א ז"ל מכל וכל את האות צד"י שעפ"י האריז"ל, והמה במבוכתם לא ידעו כי אמנם בתחילה אכן פסק החזו"א כך, אך במסקנה הכריע שרק אלה אשר מנהג אבותם בידם להשתמש בתפילין בצד"י של כתב בית יוסף ביו"ד ישרה, להם כתב דעתו שהוא לעיכובא, אבל כתב בפירוש דנהרא נהרא ופשטיה שאלו שמנהג אבותם לכתוב הצד"י ביו"ד שפניה הפוך כדעת האריז"ל להם אינו מתכוין, ובודאי שאין צריכים לשנות ולהחליף התפילין, ולמענם נועד מאמרנו הנ"ל להודיעם דברים כהווייתם.²

ובאמת בזה היה אמור להסתיים כל הדיון, שהרי גם החזו"א שבתחילה פסל את הצד"י, הרי חזר בו להנוהגים עפ"י האריז"ל כפי שכתב בפירוש, ושלום על ישראל.

1 שהועתק ונרפס עם הוספות בקובץ בית אהרן וישראל (גליון קס ניסן-אייר תשע"ב).

2 בגליון א (סז) תשרי תשע"ד פורסם במדור תגובות מאמר מאת הרב ל. אשכנזי, בו הוא ערער על מאמרנו שלדעתו דברינו בנייים על "הנחות בלתי מוכרחות והקדמות בלתי נכונות", ובכוונתו, כפי שכתב שם, להראות "ביטול כל דברינו". והנה נראה בעליל שטעה בהבנת מטרת תוכן המאמר הנ"ל, שהרי כל הקורא דבריו יראה שבעצם גם הוא מודה בעיקר דברינו שאלו שמנהג אבותיהם להניח תפילין שעפ"י האריז"ל, אין להם סיבה לשנות ממנהגם. אלא שנראה שהבין כאילו כוונת מאמרנו לשכנע גם את אלה שמנהג אבותם בכתב ב"י שרצוי או שיכולים לשנות לכתב האריז"ל, ולכך הביא ראיות שהחזו"א לא חזר בו ממי"ש שלנוהגים בצד"י של כתב ב"י, להם הוי לעיכובא. ועל כן ירא נא הקהל וכל קורא בר דעת ישפוט אם בכל מאמרנו הנ"ל יש איזה שמץ דבר מיניה או מקצתיה. ומאחר והדפיס דבריו גם בקובץ בית אהרן וישראל, השבנו על טענותיו אחת לאחת בגליון קע כסלו-טבת תשע"ד של אותו הקובץ, אשר ע"כ אין צורך לחזור כאן על הדברים.

אלא שלצערנו, מדי תקופה מתעורר מחדש גל של שמועות הגורמים הוצאת לעז על ציבור שלם שכאילו הם ואבותיהם לא קיימו מצות הנחת תפילין כהלכה, וכדוגמת הגל הזה שהיה בשנת תשס"ח, והנה עוררו אותנו שכנראה הסיבה לגל האחרון היתה הוצאתו לאור³ של הספר 'סת"ם כהלכתן', מאת הגאון ר"מ שטרנבוך שליט"א, שם הוזכרו שוב השמועות נגד הצד"י ביו"ד הפוכה.

ומאחר והדברים נפרשו שם באריכות רבה וכלולים בהם גם כמה דברים מחודשים בענין זה, אשר הם גם שונים מדעת החזון איש, על כן אף שכבר הוכרע הדבר ע"י החזו"א דנהרא נהרא ופשטיה, מ"מ על יסוד אותם סיפורי בדים ושמועות, עדיין יש מורים וממליצים לבני ישיבות שמנהג אבותיהם להניח תפילין כמנהג האריז"ל "שעליהם לשנות התפילין לכתב ב"י ולכה"פ בעת בואם לרכוש תפילין חדשות לעצמם או לבניהם". על כן מצאנו לחובה לחרוט עלי גליון גם את מקורות הסיפורים והשמועות, למען ידע הקהל על מה הן בניויות וכיצד להתייחס אליהן, כך שבפרוץ הגל הבא ידע הציבור את אשר לפניו.

והנה הראשון שיצא בספר שלם להסיר הלעז מעל ציבור הנוהגים על פי האריז"ל, ה"ה הרב הגאון רבי אריה לייב פרידמן ז"ל בספרו המופלא "צדקת הצדיק"⁴ שבו נכלל המו"מ עם החזו"א. ונראה שכעבור כמה עשרות שנים שוב מתעוררת חובה להזכיר לציבור את תוכן צדקת דבריו ובתוספת כמה דברים חדשים שנתגלו בענין המקורות להוצאת הלעז. ועל כך הרחבנו הדברים במאמר שכתבנו בשעתו.

והנה להגר"מ שטרנבוך שליט"א שיטה מחודשת ומשנה סדורה בנושא, וכפי שבאו הדברים לאחרונה בספרו "סת"ם כהלכתן" שנדפס בשנת תשס"ז, ונפרשו באריכות רבה יותר, בספרו "מצות היום" (תשל"א). נביא תמצית דבריו המובאים שם, ונדון בהם.

המקורות למנהג האות צד"י בתפילין ביו"ד שפניה הפוך לאחוריה

אך ראשית חשוב להזכיר על מה נשענים הנוהגים בצד"י של יו"ד הפוכה, וכן ראוי לעשות סדר בענין השמועות שהיו ביסוד התעמולה נגד הצד"י ביו"ד הפוכה, להציג מקורן, ולהזכיר את הפרכת השמועות הנ"ל ע"י בעמח"ס צדה"צ, ובתוספת כמה דברים שנתחדשו.

א. קהל ועדה רבבות אלפי ישראל מניחים תפילין לדורותיהם בצד"י שעפ"י האריז"ל שפני היו"ד הפוכה לימין, וכן קורין בספרי תורה הכתובה בצד"י זו מדורי דורות.

ב. לא נמצא אחד מהפוסקים המפורסמים מהדורות הקודמים כהשו"ע ונו"כ עמודי ההוראה שבית ישראל נשענים עליהם הלכה למעשה שפסק בספרו לפסול צד"י שפני היו"ד הפוכה לאחוריה.⁵

3 בשנת תשס"ז שנה קודם לגל האחרון.

4 ירושלים, תשי"ד.

5 יסוד הדברים הוא הסכמת רוב הפוסקים שכדי לפסול אות מחמת שינוי בצורתה, צריך שהשינוי יהיה כזה המשנה את כל צורתה, אבל אם נעשה שינוי רק באבר אחד מן האברים, אך צורתה הכללית לא נשתנתה עי"ז, אין לפסול. וכן פסק הפרי"ח נגד המהראנ"ח, ועיי"ע בגדולי הקדש (לבעל המקדש מעט) כלל י"ב ז' בא"ד, וז"ל "זהיינו שכתב בתשו' אהלי יעקב סוף אות ד' על מה שר"ש נרבוני פסל כ' פשוטה בוית כד' וז"ל, ידוע להווי למר שכל תפוצות ישראל סומכים על הגאונים ורי"ף ורמב"ם ורמב"ן ורשב"א והרא"ש וריטב"א והר"ן וריב"ש ותלמידיהן ותלמידי תלמידיהן שלא אמרו בצורת אותיות אלא שלא תדמה לאות אחרת ממש. לא על חצי אות כי אם על

ג. בזוה"ק כתוב להדיא שצורת אות צד"י "אנפוי דיו"ד מהדר לאחורא"⁶

ד. בכתבי האריז"ל הוראה מפורשת לכתוב בתפילין הצד"י ביו"ד הפוכה.⁷

לפיכך, אלה הבאים לערער על כשרות הצד"י שפני היו"ד הפוכה, חייבים להפיל את החומות הבערות הנ"ל, ע"י שיוכיחו, ראשית שנמצא איזה פוסק שבית ישראל נשען עליו שכתב לפסול צד"י כזו, נגד הסכמת רוב הפוסקים ששינוי באבר אחד מן האות אינו פוסל. ובנוסף עליהם לסתור הראיה מדברי הוזה"ק המפורשים, ומקבלת האריז"ל המפורשים בכתביו.

הבסיס לתעמולה נגד הצד"י ביו"ד הפוכה

והנה נמצאה המציאה. המערערים על כשרות הצד"י ביו"ד הפוכה, אכן גילו ומצאו שגאון הגאונים הגר"א ז"ל פסל הצד"י ביו"ד הפוכה, ומעתה נמצא על מי להסתמך לפסול הצד"י. אלא שדא עקא, דבר זה לא נמצא בדברי הגר"א בכתב בשום מקום.⁸

ועל כן ביטסו את דבריהם על השמועה הנמצאת בספר "תוס' מעשה רב"⁹ שהגר"א חתך

כללה כו' ע"ש. וכ"כ בספרו ערך לחם סי' ל"ו דוקא בכל האות איכא קפידא שלא תדמה לאחרת אבל לא בחציה וכן עמא דבר עכ"ל, וכן היא דעת הגר"א כמבואר במשנ"ב סימן ל"ו או"ק ג. ועי' במאמרו של ידידנו הסופר המופלג הרה"ג ר' דוב הולצברג שליט"א הנדפס בקובץ בית אהרן וישראל גליון ה' (קס"א) סיון-תמוז תשע"ב. והנה דנו האחרונים לגבי אותיות אל"ף וצד"י שנכתבה היו"ד העליונה באופן שפניה לאחור, יש שפסלו, אך רבו גדולי האחרונים המכשירים, שהרי אין בהפיכת פני היו"ד לאחור כדי לשנות הצורה הכללית של האל"ף והצד"י. ואף בס' קטת הסופר שכתב בתחילה שאם יכול לתקן יתקן, הרי חזר בו וכתב שגם רבו הגה"ק מהר"ם א"ש צויה שלא לשלוח יד בס"ת שנכתב בהיפך יו"ד הצד"י. הרי דלמסקנה פסק שאין צריך כלל תיקון. ועל כן, גם לו יהי שלא היתה הוראת האריז"ל לעשות כן בדווקא, אין מקום לפסול צורה זו של צד"י ביו"ד שפניה לאחור, על פי מסקנת רוב הפוסקים, הלכה למעשה.

6 וזה לשון הוזה"ק בהקדמת פרשת בראשית: "צ' אמרה קמיה רבון עלמא ניהא קמך למברי בי עלמא דאנא בי חתימין צדיקים כו' ובגין כך אנפוי דיו"ד מהדר לאחורא" וכו'.

7 מלבד ציור צורת הצד"י ביו"ד הפוכה בכת"ק של מוהר"ח ומוהר"ש ויטאל, הרי לשון ספר "מצת שמורים" להגה"ק רבי נתן שפירא הירושלמי ולה"ה הנדפס בשנת ת"כ, וז"ל "בצורת האותיות של כתיבת התפילין, יש קצת שינוי ממה שכתבו הפוסקים וכו' וכל צורת הצד"י בשני ראשיה הימין כעין י' הפוכה והשמאלית כעין י' ישרה ונו"ן תחת ה' השמאלית וזו צורתה צ' כו' עכ"ל"ק (וע"ד מש"כ "קצת שינוי" ראה הערה 5 והבן). והרי לשון ספה"ק "משנת חסידים" להגה"ק רבי עמנואל חי ריקי ולה"ה (מסכת תקון תפילין פרק א סעיף ז') וז"ל: "ומלבד הדינים הידועים שצריך לזהר בכתבתם ועשייתם כו' יצייר אותיותיהם 'ברבוע' כמנהג האשכנזים, או ב'עגול' כמנהג הספרדים, ולא ישנה ממנהגו אם אפשר לו, כי שרש יש לכל המנהגים האלה למעלה. וממשיך בסעיף ח': "ולכל המנהגים אותיות אלה אשר נצייר עתה כך ציורם בתפילין לכלם ואין לשנות... בצדיקים יעשה הקו ימין שלהם יו"ד הפוכה ושל שמאל הוא נון כפופה וכו'".

8 ולא עוד, דהרי הגר"א לא ס"ל כהראנ"ח הפוסל מקצת האות הנדמה לאות אחר, אלא כהפר"ח, עי' משנה ברורה ריש סימן ל"ו ס"ק ג', וכדעת גדולי הפוסקים שהזכרנו לעיל בהערה 5.

9 "בית יעקב" לר' ברוך ברודא (ירושלים תרמ"ד, בחדר א' תוספות מעשה רב" המיוחס [?] לבעל פאת השולחן משקלאו) ד"הוה עובדא שראו שהביא לפניו חתנו המנוח הרב ר' משה ז"ל פרשיותיו כתובין... וצד"י "כפופין עקומין מאחוריו" וחתכן בעצמו, והיה אומר דגמירא לי דבא טעות בכתבים ע"י תלמידי הצבי שבור, שהעתיקו בתוך כתבי האריז"ל".

ובאמת מהלשון "כפופין עקומין" אין שום הכרח והכונה על יו"ד הפוכה, שהרי הכותבין ביו"ד הפוכה עושין כן לא רק בכפופות אלא גם בפשוטות. לשון זה יותר מתאים על הנו"ן של הצד"י שעשאה כפופה ועקומה לאחור הדומה קצת לכ"ף ועליה ב' ראשים, כעין הציור ב"אמרי שפר" בשם המצת שימורים (כלל ה' ומודפס ב"ילקוט צורת האותיות" עמוד 485), אך במצת שימורים לא נזכר שהצד"י ככ"ף אלא כנו"ן (ראה "ילקוט צורת האותיות" עמוד 694. וז"ל בעל צדקת הצדיק (פרק י"א או"ק ה) "יובאן מתפרצת שאגה מלב מלב קרוע ומורתח, איך אפשר להעלות על הדעת ולהוציא מן הפה דברים נוראים כאלו על אדמו"ר רשכבה"ג הגאון האמיתי החסיד הגר"א ז"ל הלא הגר"א

בעצמו פרשיות שהראה לו חתנו, וביארו שהכוונה במעשה המובא שם שהצד"י היתה ביו"ד הפוכה.

אך הלא בזה אין די, שהרי הדבר כתוב להדיא בכתבי האריז"ל, וכי יעלה על הדעת שהגר"א יחלוק על האריז"ל, "כי מדי דברו אודותיו, אירתע כולי גופא".¹⁰

ועל כן הוסיפו להודיענו עוד שמועה בשם הגר"א (שם), שמה שנמצא בכתבי האריז"ל, הוא שיבוש שהכניסו בכתבים תלמידי הצבי השבור.

אך מה יהא על החומה השלישית הלא המה דברי ה"זוהר הקדוש" שכתב כן מפורש?

הנה בזה נשענו המערערים על השמועה הנזכרת בספר 'כתיבה תמה'¹¹ שהגר"א הגיה בזוהר "לאסתחרא" במקום "לאחורא",¹² ובתוך כדי דבור הרחיק שם הכ"ת את עדותו למקור גירסת "לאסתחרא" וכתב שכן הוא בדפוס ישן, וד"ל. והיינו, לבל נטעה שהגר"א הגיה ושינה את הגירסה בלשון הזהר, אלא שהגר"א רק תיקן טעות הדפוס בספר הזוהר"ק שלפניו על פי המצוי מכבר בדפוס ישן ב"גירסה נכונה".

והנה אמנם בכתובים לא נמצא יותר מזה, אך עדיין נותרת תמיהה רבה לדעת המערערים, אם אכן הנוסח הישן והמקורי היה "לאסתחרא", מי הוא זה שהיה לשנותה ולהדפיס במקומה בתוך הזוהר"ק "לאחורא"?

והנה בתקופה שהחזו"א פסל תחילה את ספרי התורה שהיו כתובים בצד"י של יו"ד הפוכה,¹³ תמה ע"ז ושאלו הרה"ג מוהר"ר שמואל הלפרין זצ"ל האב"ד הראשון של זכרון מאיר היתכן לפוסלם ולהורידם מקדושתם. והשיב לו החזו"א מפני שאות הצדיק ביו"ד שפניה

בעצמו בביאורו מפרש את זוהר שתמונת הצדיק הוא ביו"ד הפוכה? (ראה לשון קדשו להלן הערה 12). והלא תמונת צדי"ק ביו"ד הפוכה נזכרה בדברי רבותינו הראשונים... כמה מאות שנים קודם האריז"ל, ואיך אפשר לתלות בוקי סריקי כאלו על הגר"א ז"ל שכאילו אמר שתלמידי הצבי שבו העתיקו כן בכתבי הגר"א... מארי' דאברהם, איך אפשר לתלות בדורות והבלים על הגר"א ז"ל, האם יש מילים לבטא בהם כמה חילול ה' וחילול התורה וכו' ע"כ קיצור לשון שאגת צדה"צ שם באו"ק ה' ו' ואכהמל"ב יותר.

10 מתוך הקדמת הגר"ח מוואלווין לספרא דצניעותא וז"ל "עיני ראו יקר תפארת קדושת האריז"ל בעיני רבינו הגדול, כי מדי דברי עמו אודותיו, אירתע כולי גופא ואמר מה נאמר ומה נדבר מקדוש ד' איש אלקים קדוש ונורא כמוהו ונגלו לו תעלומות חכמה".

11 להסופר ממינסק, נדפס בוילנא תרי"ח לפ"ק.

12 ובספר 'צדקת הצדיק' הביא סתירת שמועה זו מדברי הגר"א עצמו, שהרי ז"ל הגר"א ב"ספרא דצניעותא" (פ"ק): "אמר לי' צדי, צדי אנת וצדיק אנא, אבל אנת צריך למיהוי טמירא וכו' ורוא דא ברא קוב"ה לאדה"ר דו פרצופין בראו, ובגין כך אנפוי דיו"ד מהדר לאחורא, ולא אתהדר אנפין וכו'".

13 נזכר בספר "ארחות רבנו" (בני ברק תשנ"א) וז"ל בחלק א אות קד: "מרן החזו"א זצוק"ל בשנים הראשונות לבואו ארצה פסל לכולם את הצדיקים עם ראש הפוך, אח"כ חזר בו מרן החזו"א, והניחם לנהוג כמנהג אבותיהם". והרי תיאור יותר מפורט מתוך מכתבו של הגר"א ז"ל פרידמן בעל צדה"צ לגאב"ד קנוס בארה"ב בשנת תשי"ג וז"ל: "יש כאן ענין העומד ברומו של עולם התלוי בבירור הדין הנ"ל, והוא, מהלכת שמועה בשם הגר"א ז"ל ונדפסה שמועה זו בס' קטן בית בירושלמי תרמ"ד כאילו הגר"א ז"ל פסל בכתובת סת"ם צ' ביו"ד הפוכה, וכאילו אמר שתלמידי ש"צ ימ"ש העתיקו כן בכתבי האריז"ל. כי ידוע שבכתבי האריז"ל כתוב שכך צריך לכתוב צדי"ק ביו"ד הפוכה, על יסוד השמועה הזו יש גאון אחד שפסל ס"ת כזו וצוה למחוק את היו"ד הפוכה בכל הספרי תורה ולכתוב ישרה. וכן הוא מערער על אלו שמניחין תפילין ע"פ האריז"ל כאילו ח"ו אינם מניחים תפילין", עכ"ל מכתבו של בעל צדה"צ המודפס בשו"ת השבי"ט ח"ו יו"ד סימן ע"ד. וע"ד מש"כ ב"ארחות רבנו" (שם בהמשך) "שמרן [החזו"א] זצוק"ל לא התיר למחוק בס"ת את הצדיקים שראשם הפוך ולתקנם בכתב ב"י וזה למרות שסבר מרן שרק הצדיקים בכתב ב"י הם הכשרים מעיקר הדין", אולי היה זה לאחר שמרן הגאון בעל "שבט הלוי" שליט"א הראה להחזו"א תשובת החת"ס הנזכר להלן בהערה 42.

הפוכה נתחדשה על ידי כת 'שבת צבי' שר"י. הקשה רבי שמואל להחזו"א – הלא צורת צדי"ק זו מפורשת בזהר הק'. השיב לו החזו"א – השבתאים הם שהכניסו את הצ' הזו בהדפסת הזהר. חזר רבי שמואל לביתו והביא ספר זוה"ק דפוס ראשון משנת שי"ח, מאה שנה לפני לידת כת השבתאים, והראה לחזו"א להדיא שאף שם כתוב שהאות צדי"ק מהדר אפיה "לאחורא", ולא "לאסתחרא".¹⁴

הפרכת המענות נגד הצד"י ביו"ד הפוכה

והנה בספר צדה"צ האריך להוכיח דכל השמועות הנ"ל אינם אלא בדותא, כי הדברים לא היו ולא נבראו והנם רק בגדר הוצאת לעז בעלמא. והרינו לציין שחיפשנו בכל הדפוסים הישנים של הזהר הקדוש שנדפסו לפני תקופת הצבי השבור, ובכולם ללא יוצא מן הכלל הגירסה היא "לאחורא" ולא "לאסתחרא".¹⁵

ולגבי השמועה כאילו בכתבי האריז"ל שיבשו הגירסה תלמידי הצבי השבור, הרי כיום נמצא כתב היד המקורי הן של מוהר"ח ויטאל והן של בנו מוהר"ש ויטאל הלא הם כתובים בעצם כתב יד קדשם¹⁶ ושם כתוב כפי המודפס ומובא בשמם, שבתפילין צריך בדווקא לכתוב צורת הצד"י ביו"ד שפניה הפוכה.

ומעתה חוזרות החומות הנ"ל ועומדות במלוא קומתן, דהיינו, לא נמצא בשום דפוס ישן של הזהר גירסת "לאסתחרא" אלא רק "לאחורא". ולא יכול להיות שתלמידי הצבי השבור שלחו ידם בכתבי האר"י, שהרי הדברים מפורשים בעצבי"ק של תלמידי האריז"ל המצויים עמנו כיום. וממילא נסתרת העדות שבספר תוס' מעשה רב שהגר"א גמירא ליה שבא השיבוש בכתבים ע"י תלמידי הצבי השבור, דבר שלא היה ולא נברא. וע"כ מפקפק מאד גם חלקו הראשון של הסיפור שהגר"א חתך פרשיות חתנו מחמת הצד"י ביו"ד הפוכה. וגם קשה מאד להאמין לעדותו של הכ"ת שראה גירסה כזו בדפוס ישן, וממילא קשה לעשות פליגין דיבורא ולהאמין לחלק הראשון של עדותו שהגר"א פסל והגיה בזהר.

ונראין הדברים שצדק מאד בעל הצדה"צ שכל השמועות כאילו הגר"א פסל הם בדותא. ובאמת קשה לקבל, ויהיה זה מן התימה שהגר"א יחלוק על האריז"ל בזה.

והנה הגאון ר"מ שטרנבוך שליט"א קיבל ללא עוררין את השמועה שהגר"א פסל הצד"י, ובנה כל דבריו על יסוד הבנתו שרבינו "הברוך שאמר" פסל בספרו אות צד"י ביו"ד הפוכה. וע"כ לדעתו אין זה כלל חידוש של הגר"א, אלא שהגר"א הכריע לנהוג בכתובה על פי "הברוך שאמר" ועל כן פסל הצד"י.

14 עדות זו שמענו מפי בנו הרה"ג מו"ה ר' יוסף הלפרין ז"ל ממאנססטר שנתלווה אז עם אביו האב"ד זכרון מאיר זצ"ל והיה נוכח כשהראה לחזו"א את ספר הזהר דפוס ראשון, ופרסם עובדא זו בסוף ספר פירוש הר"י יעב"ץ למגלת רות. ומסתמא הוכחה זו הצטרפה לשקוי"ט במכתבי צדה"צ להחזו"א זצ"ל לחזור בו לאלה שאבותיהם נהגו בצדי"ק שעפי" האריז"ל.

15 והרי תוצאות בדיקתנו: דפוס מנטובה (שנת שי"ח) הגירסא "לאחורא", דפוס קרימונה (שנת ש"ך) הגירסא "לאחורא", דפוס לובלין (שנת שפ"ג) הגירסא "לאחורא".

16 תשו"ח להרב שלום דובער לויין הי"ו ספרן דאגודת ספריית חב"ד שהואיל בטובו לחשוף עבורנו צילום כתי"ק הנ"ל של מוהר"ש ויטאל זלה"ה, בהשתדלות הסופר המופלג הר"ר מאיר יצחק גליקמאן הי"ו, ואילו צילום כתי"ק הנ"ל של מוהר"ח נמצא באוצר החכמה.

ואף שבדברי הגר"א עצמו לא נמצא בשום מקום בכתביו שפסל הצד"י ביו"ד הפוכה, ולא נמצא בשום מקום בכתביו שיביא בהם את דברי ה"ברוך שאמר" כמי שפוסל, וגם בדברי הב"ש עצמו לא נמצאו הדברים במפורש, אך לדעת הגהמ"ח מאחר והשמועה מספרת כי הגר"א פסל, ומאחר ולדעתו גם הברוך שאמר פסל, ע"כ נטה הגהמ"ח קו לחברם והיו לאחדים.

האם אכן פסל ה"ברוך שאמר" צד"י ביו"ד הפוכה?

ועל כן חובה לבחון הדברים במקורם.

הנה כל הדיון בזה באחרונים שהזכרנו, הוא מחמת שאין לנו מקור בש"ס או בדברי הראשונים מפייהם אנו חיים, לפסול צורה זו. אך אם באמת המצא ימצא אחד הראשונים הפוסל, אזי יאלצו הפוסקים לדון האם דעתו היא דעת יחיד, וראשונים אחרים חולקים עליו, או לשקול הראיות שיש נגד דעתו של הראשון וכו'.

והנה ה'כתיבה תמה' מצא והעתיק בספרו את דברי אחד הראשונים, ולא עוד אלא את עמוד התווך בהלכות סת"ם, ה"ה ה"ברוך שאמר" בעצמו, (שעליו כתב המהרי"ל¹⁷ "דסמכא הוא", שמדבריו כפי שהביאם נשמע מפורש שצד"י ביו"ד שפניה הפוך לאחור פסולה, ולא עוד אלא שהב"ש יצא בשצף קצף נגד הסופרים הכותבים כך שבזה "פוסלים מלאכתם ומחטיאים את הרבים". ואחר דברים אלו של הב"ש, מי הוא זה שיעזו פנים להכשיר צד"י כזו.

ובאמת הדברים פליאה עצומה, הלוא הדבר ברור כשמש מתוך העובדות ומתוך עדויות רבות של רבותינו האחרונים, שדורות רבים קראו בס"ת בצד"י שפני היו"ד הפוך לימין, והרי ספרי התורה גלויים ונקראים לעין כל בכל תפוצות ישראל. ובכל אתר ואתר גדולי ישראל גם הם עולים לתורה, ולא רק בין קהילות הספרדים, אלא גם בארצות אירופה וביניהם גם בליטא, היו הרבה ס"ת בכתביה ספרדית הנקראת וועלי"ש, וכפי שנמצא רבות גם בספרי השו"ת במחוזות אלו, שהיו סופרים רבים שכתבו בכתביה ספרדית מהודרת, וכידוע גם בבית מדרשו של הגאון רשכבה"ג רבי עקיבא איגר ז"ל בפוזן שהיו מהם בכתב וועלי"ש¹⁸. ולא עוד אלא שגם להגר"א עצמו היה ס"ת בכתביה ספרדית כפי שמביא הגרא"מ הורוויץ אב"ד פינסק בספרו שו"ת "אהל משה" עדותו של הר"י מסירווינט בלי שיפקק או יטיל ספק בדבר.¹⁹

17 בתשובותיו סי' קל"ז וז"ל: "תקון תפילין יסוד ה"ר אברהם שהגיהו ה"ר שמשון ברוך שאמר... ואתו חיבור דסמכא הוא כי מאד דקדק המחבר והמגיה".

18 כאשר העיד תלמידו המובהק הגאון רבי אלי' אבי"ד גרידיץ ש"רבינו זצוק"ל הסכים שאין לפקפק נגד האלפ"ין וממילא גם בצד"ין... ויש בזה יותר קולא כיון דאיתא בוהר (דף ב' ע"ב) בהקדמתו לספר בראשית שיש לכתוב הצד"ין שיהיה היו"ד הימני הפוכה כזה", ראה ספר פסקים ותקנות לרבנו עקיבא איגר ז"ל המודפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 726.

19 והנה במאמרנו "הצדיקו את הצדיק" הבאנו ראיה נגד מה שהעיד הכ"ת בשם הגרא"מ מפינסק שהגירסה בוהר היא "לאסתחרא" ושהראיה לו זאת בדפוס ישן, וכתבנו שעדותו של הכ"ת משמו נסתרת ממה שכתב הגרא"מ מפינסק עצמו בתשובות "אהל משה" שמביא שם הידיעה שלהגר"א היו ב' ספרי תורה בשני הכתבים האשכנזי והספרדי וכו'. ועל זה טען הרב אשכנזי שמה שכתב האהל משה הוא בלשון ספק "ואם נמצא ס"ת של הגר"א בכתב ספרדי וכו' קרוב להאמין שהיו לו ב' ספרי תורה והיינו שאם יתברר שהיה להגר"א ס"ת בכתב ספרדי, היה זה רק ספר שני אצלו, וזאת כדי לחוש להחמיר לכל הדעות. וצ"ע שהגר"א רפאל רייכמן שליט"א העיר בזה באוצרות ירושלים, אך לא הזכיר שההר"ג ר' אריה לייב פרידמן (בעמח"ס צדה"צ) כבר השיב בטוב על דבריו באוצרות ירושלים (גליון שכ"א), וכל המעיין שם יראה עד כמה צדקו דבריו. כי כל הלומד את תשובת הגרא"מ מפינסק בספרו, יראה שלא הטיל שום ספק בעדות של הר"י מסירווינט מוילנא שהיה להגר"א ס"ת בכתב ספרדי, אלא שבא ליישב התמיהה מדוע היה לו ס"ת בכתב ספרדי

ואם כן איך יתכן הדבר שעד ל"כתיבה תמה" לא נמצא, ולו גם אחד, מבין גדולי ישראל²⁰ שיקרא תגר על סמך דברי הברוך שאמר הנ"ל, על שקוראים בספרי תורה פסולים. (ואף שבדיעבד סמכין על תשו' הרמב"ם שמברכין על ס"ת פסולה וכן נהגו גאוני נרבונא,²¹ עכ"פ) איך יתכן שלא נמצא פוסק גדול אחד שיגער בסופרים על פי דבריו החמורים של הב"ש, ויתריע שלא יכתבו בספרי תורה, ובודאי שלא בתפילין ומזוזות, את האות צד"י ביו"ד הפוכה, או לכל הפחות איך לא ימצא דיון בספרי תשובות הפוסקים שיזכיר דברי הברוך שאמר כמקור לפסול צד"י כזו. הלוא דבר הוא.

וברור כשמש ששתיקת גדולי הדורות מלהזכיר את הב"ש לענין הצד"י ההפוכה מעידה כמאה עדים שכל מי מהם שראה דברי הב"ש, לא פירש כוונת דבריו שהם נגד הצד"י ביו"ד הפוכה.

הסבר דברי ה"ברוך שאמר" בענין הצד"י

והאמת יורה דרכו, שבאמת בדברי ה"ברוך שאמר" אין מאומה נגד הצד"י דמהדר אפי' לאחורא, ואדרבא להיפך ממש, כי מדבריו נשמע להדיא שהיא כשרה.

וכל מה שהביא הכ"ת מדברי הב"ש לפסול, הוא מחמת שהוא עצמו הוסיף מדיליה בתוך דבריו תיבה אחת שלא נמצאת במקור, ותוספת זו מהפכת את כל המשמעות של דברי הב"ש, מקצה אל הקצה. ולא נשאר בפני הציבור את הדברים שתומים, אלא נפרש שיחתנו, ולשם כך נעתיק את לשון הב"ש באות צד"י.

הנה בספר "תקון תפילין" לרבי אברהם מזונשהיים²² כתב באות צד"י, "והזנב של היו"ד ימשוך בצואר"

ועל זה ביאר ה"ברוך שאמר" בהגהתו²³ וז"ל:

פירוש: רגל של היו"ד, לאפוקי מסופרים בארץ בירן שהיו בימי שאינם עושים שום רגל ליו"ד של הצד"י, אך שמדביקים פני היו"ד לצואר הצ' כמו שכותבים במחזורים כזה (...), ובוזה הם פוסלים מלאכתם ומחטיאים את הרבים באות אחת בתרי טעמי, חדא שמפרידים בין רגל של היו"ד ובין הצואר של הצ', וכל האותיות צריכים להיות אדוקים בלי פירוד לבד מק' וה' כמו שהוכיח מהר"ם לעיל בהגה של האל"ף. ועוד שמדביקים פני היו"ד לצואר אשר לא כדת, כי היקף גויל בעינן כמו בראשי השיני"ן ובע' ובט' שאם נדבקו הראשים אפילו כחוט השערה,

ולא בכתב אשכנזי, וכדי ליישב פתח דבריו ואמר "ואם נמצא ס"ת להגרא"א וכו'" ואין זה לשון ספק, אלא במשמעות של "והגם שנמצא ס"ת להגרא"א בכתב ספרדי" או במשמעות "וגם אם נקבל עדות הר"י מסרווינט שלהגרא"א נמצא ס"ת בכתיבה הספרדית" שהוא דבר תמוה מדוע היה לו ס"ת בכתיבה ספרדית ולא אשכנזית, תמיהה שלכאורה עלולה להטיל ספק בעצם העדות, ע"ז כתב להסיר התמיהה וליישב עדותו בשני אופנים: הראשון הוא שקרוב להאמין שהיה לו גם ס"ת נוסף בכתיבה אשכנזית כדרכו בקודש לחוש להחמיר. והאופן השני כתב הגרא"מ שאף אם הס"ת בכתב הספרדי היה הספר היחיד של הגרא"א, אולי היתה לו איזה הכרעה מדברי חז"ל או עפ"י חכמת האמת וכו' להשתמש בכתיבה הספרדית. עיי"ש בדבריו. והנה דבריו של הגרא"מ מפינסק מדברים בעד עצמם, שמה שכתב שקרוב להאמין שהיה לו ספר שני קאי על ספר נוסף בכתיבה האשכנזית, והפוכים מכפי שניסה לטעון, שקאי על הספר בכתיבה הספרדית.

20 למיטב ידיעתנו.

21 ב"י טור יו"ד סימן רע"ט ד"ה ומ"ש ואפי' קרא בו דיעבד.

22 תלמיד מהר"ם מרוטנבורג מאחרוני בעלי התוספות.

23 הגה צג במהדורת קובץ ספרי סת"ם ירושלים תש"ל.

נ"ל לפי קיצור דעתי שפסול, גם הכא לא שנא, ואם היה לי כח הייתי מסלקם מן הכרם כמו שעשיתי בארץ לוז'ין. עכ"ל הב"ש לענינו.

ומאחר ולא נמצא בידי איש ציור תמונת הצד"י שצייר הב"ש במקורו, צריך להתאמץ להבין את הצורה מתוך תיאורו בדברים שבכתב.

קמט

תקון תפילין - ברוך שאמר

תקון תפילין

צד"י יכתוב כך (45) היו"ד שבצד"י פניה לגמרי כלפי מעלה ⁶⁴⁴, שמורה על בורא עולם שהוא צדיק, והמושב של הצ' ימשוך ארוכה ⁶⁴⁵ והזנב של היו"ד ימשוך בצואר צג), ומושב הצ' ימשוך למטה לחוץ לצד ימין ⁶⁴⁶ שלא תרמה לעי"ן כזה (46) צד).

ברוך שאמר

צג) פי' רגל של היו"ד, לאפוקי מסופרים שכארץ ביירן שהיו בימי שאינם עושים שום רגל ליו"ד של הצד"י, אך שמדביקים פני היו"ד לצואר הצ' כמו שכותבים במחזורים כזה (142), ובוזה הם פוסלין מלאכתם ומחמיאים את הרבים באות אחת בתרי טעמי, חדא שמפרידים בין רגל של היו"ד ובין הצואר של הצ', וכל האותיות צדיקים להיות אדוקים בלי פירוד לבד מק' וה' כמו שהוכיח מהר"ם לעיל בהגה של האל"ף ⁶⁴⁶. ועוד שמדביקים פני היו"ד לצואר אשר לא כדת, כי היקף גויל בעינינו כמו בראשי השינ"ין ובע' ובט' שאם נדבקו הראשים אפילו כחוט השערה נ"ל לפי קיצור דעתי שפסול ⁶⁴⁷ גם הכא לא שנא, ואם היה לי כח הייתי מסלקם מן הכרם כמו שעשיתי בארץ לוז'ין ⁶⁴⁸.

והנה מכל אריכות דבריו יש לכאורה קושי אמיתי לעמוד על כוונתו המדויקת, וכדלהלן. אך הדבר הברור בדבריו הוא שהיו"ד של הצד"י מחוברת בצידה השמאלי לצואר הצד"י (היינו לאבר הנו"ן המורכב שבאות צד"י) ולא מצידה הימני של היו"ד. ובהשקפה ראשונה נראה בפשטות שאכן מתכוין לציור של צד"י שהיו"ד שבה פניה לאחור. ובפשטות נגד ציור זה יצא הב"ש בשצף קצף כלשונו. וא"כ מוכח לכאורה שהב"ש פוסל צד"י כזו.

ואכן האחרונים כהאמרי שפר והמקדש מעט (בגדוה"ק), בתחילה כאשר מביאים דברי הב"ש מביאים דבריו כפי שמורה פשטות הלשון בהשקפה ראשונה. אך בהמשך דבריהם מדיגשים את הקושי בדבריו ואריכותם, ומכח זה חזרו לומר שהב"ש לא מיירי לפסול יו"ד שפניה לאחור. ונבהיר כוונתם אף אם לא פירטו ומנו את כל הקשיים בלשון הב"ש, וכפי שנפרט להלן.

כי הנה, אם כוונת הב"ש היא כפי שכתב הכ"ת שכוונתו לפסול צד"י ביו"ד שפניה לאחור, ונגד זה יצא בחריפות, הרי שדבריו מוקשים מאד, מדוע נצרך להאריך בדבריו, הן בתיאור הצורה והן בתרי טעמי הפסול, הרי יכל לומר בפשטות שהפיכת פני היו"ד לאחוריה היא שינוי צורת הצד"י ופסולה.

אלא ודאי בהכרח שאין בצורה שעליה דן שינוי צורת הצד"י, ועל כן נזקק לטעמי פסול כאלה שאינם מחמת שינוי בצורת האות, אלא ב"דיני" הלכות תמונת האותיות. כי כידוע ישנם הלכות הפוסלות אותיות אף אם לא נשתנתה צורתן, כגון ניתוק או נגיעה באות במקומות שאינם ראויים להיות, שהאות נפסלת בגינם אף אם צורתה ברורה וניכרת לכל.

אלא שגם זה עדיין קשה מאד, כי אם צד"י ביו"ד שפניה לאחור אינה שינוי צורה, מה בכך שהיו"ד מופרדת בצד ימין שלה ומחוברת ברגל שמאל, הרי בתורת יו"ד שפניה לאחור, כך צריכה להיות צורתה שמחוברת ברגלה השמאלית לצואר הצד"י כראוי.

היינו ממה נפשך, אם הפיכת יו"ד הצד"י משנה את צורת כל האות, אינו צריך להזדקק כלל לטעמי הפסול שהזכיר, ואם אינה משנה צורת האות, אם כן לא קיימים גם הטעמים הנ"ל, שהרי היו"ד מחוברת במקום הראוי לה להיות מחוברת (היינו בצד שמאל), ומופרדת במקום הראוי לה להיות מופרדת (בצד ימין) שהרי כך היא צורתה הראויה של יו"ד שפניה לאחור.

ועוד נושא הטעון ליבון בפשט לשון הב"ש, שלכאורה דבריו סותרים זה את זה, כי פתח בתיאור הצורה וכתב "שאינם עושים שום רגל להצד"י", ובתוך כדי דיבור כתב בטעם הפסול "חדא שמפרידים בין רגל של היו"ד ובין הצואר של הצד"י", ולכאורה אינו מובן, איך מפרידים רגל של היו"ד, אם כתב להדיא שאין לה "שום רגל".

ולכאורה דבריו מוקשים מאד לא רק מצד הלשון, אלא גם מצד עצם הבנתם, מה הוא זה שכתב "שאינם עושים שום רגל להצד"י", ופשטות משמעות דבריו היא שאינם עושים ליו"ד זו "שום רגל" לא מצד ימין של הנקודה (הראש) ולא מצידה השמאלי. ואינו מובן מה בא זה לאפוקי, וכי אם היה עושה לה רגל אחת בימין או בשמאל לא היו מתקיימים הטעמים שכתב לפסול, והרי אילו היה עושה לה רגל בימין, איזה תועלת היתה נצמחת מרגל זו, מאחר ואינה מחוברת לצואר. וכן אילו היה לה רגל בשמאל גם בה אין שום תועלת שהרי שם צריכה להיות מופרדת, ומה לי אם החיבור במקום שאין ראוי להיות, הוא ע"י רגל, והלא סוף סוף אינה מוקפת גויל במקום הנצרך לזה. ובעיקר, הלא גם אם היה עושה לה שתי רגליים, גם בימין הנקודה וגם בשמאלה הרי היו נשארים עדיין תרי טעמי הפסול. ומאי נ"מ בזה שכתב "שאינם עושים שום רגל".

אך באמת כל התמיהות הנ"ל מקורן בטעות קטנה בהבנת הפשט בתיבה אחת בדבריו, והיא מה שכתב שאינם עושים "שום רגל" שבפשטות נשמע כאילו מתייחס לכמות הרגליים של יו"ד זו, ולאפוקי שאילו היו עושים לה רגל אחת שאז היה כשר, אך אין זה הפשט, אלא הדברים ברורים שמה שכתב "שום רגל" אין כוונתו לכמות הרגליים, אלא לאיכות הרגל. היינו, שבמקום הנצרך לרגל לא עשה אפילו "משהו" רגל, ולאפוקי שאילו היה עושה לה שם אפילו משהו רגל היתה כשרה. ובזה ספו תמו כל הקושיות והתמיהות בדבריו, וכדיבואר.

ומאחר וכאמור דבריו מתייחסים רק לרגל אחת מן השתיים, נחזי אנן למה כוונתו, האם לרגל הימין או לרגל השמאל. והנה בודאי שאין שום אפשרות לומר שאילו היה לה משהו רגל בימין היתה כשרה שהרי אינה מחוברת שם לצואר, ובהכרח שכוונתו לרגל השמאל, וע"ז כתב שאם לא היו מחברים את פני היו"ד עצמה, וכמו שכתב להדיא בהמשך לפרש דבריו "אך שמדביקים פני היו"ד לצואר הצד", אלא אילו היו מחברים היו"ד בשמאל ע"י רגל, היתה כשרה.

ועתה נתבהרו ונתבארו לנו היטב כל דברי הב"ש, ואין בהם גם תיבה אחת לא מוקשה ולא מיותרת. ודבריו ברורים כשמש.

רבינו הב"ש יצא חוצץ נגד הסופרים שכותבין יו"ד ישרה לצד"י אלא שאין עושים ליו"ד שום משהו רגל בצידה **השמאלי** אלא מדביקים פניה ממש לגוף הצד"י, וזוה אף שצורתה עליה ונראית לכל תינוק כאות צד"י, מ"מ הם פוסלים מלאכתם מתרי טעמי כפי שכתב, והוכרח לתאר ולפרש שאין עושים "שום רגל" בצידה השמאלי, כי אילו היו עושים לה שם אפילו משהו רגל, היתה כשרה בתורת יו"ד שפניה לאחור. אבל רגל הימין של היו"ד אין לנו שום נ"מ אם קיימת או לא.

וא"כ אדרבא ואדרבא מתוך עיון בדברי הב"ש עצמם מוכח שזו כל סיבת הפסול, משום שלא עשה לה רגל בשמאל, כי אם היה לה שם רגל היתה כשרה בתורת יו"ד שפניה לאחוריה, אבל כאשר עשה לה רק נקודה בעלמא בלא רגליים כלל, וכ"ש אם עשה לה רגל בצד ימין, שאז צורתה מצד עצמה כיו"ד ישרה, אזי פסולה משום שאין לה חיבור רגל בצד ימין, ועוד משום שאין לה היקף גויל בצד שמאל. והדברים ברורים נהירים ומאירים.²⁴

שיבוש דברי ה"ברוך שאמר" להטיית משמעות דבריו

והנה הראשון²⁵ שהביא דברי הב"ש ובנה עליו מצודות וביאר דבריו שכונתו לפסול הצד"י ביו"ד שפניה לאחור, הלוא הוא בעמח"ס "כתיבה תמה", אלא שבהעתקתו את דברי הב"ש, עשה מעשה אשר לא ייעשה, שהרשה לעצמו להוסיף בתוך דברי קדשו תיבות שמונעים מן המעיינים להבין את דברי הב"ש כראוי.

נעתיק דבריו כפי שהדפיס הכ"ת בספרו את לשון ה'ברוך שאמר': "ולאפוקי מאותן הסופרים ובפרט בארץ באיירין שהיו בימי שלא היו עושים שום רגל ליווד שעל הצד"י מימין, אך שמדביקים וכו'".

24 וז"ל בעל שיח סופר בספרו אמרי שפר: "ומה שכתב הב"ש לפסול כנ"ל, הנה מי לא יבין מאריכת לשונו כו' וכן אפשר לומר שדעתו היה לפסול אם היה כנקודה בעלמא, אבל אם נעשה עם תג ועוקץ ורגל כדינו, רק שהוא הפוך לא היה פוסל. כי עיקר הפסול היה אם היה הפוך בשלימות היינו כל הצדיק, או היוד בצד השמאלי, אבל לא כעת אשר רק היוד הפוך, וכמו ביוד האלף אשר הברוך שאמר כתב שיווד התחתון תלוי בתג שלו, והאגור כתב שהוא הפוך... על כן איך נוכל לפסול תפילין כאלו מחמת הצדיק בראש הפוך הזה, אחרי שמחצה אנשי העולם מתפללין בתפילין כאלו", עכ"ל. וכן המקדש מעט בגדה"ק אינו מחלק בין יו"ד הפוכה באות א' (שכמה מרבוותא מכשירין) לבין יו"ד הפוכה באות צ', וז"ל (בכלל טו-ל): "ואפשר דוקא כשלא עשה להיו"ד שום רגל דק למטה אלא הדביק גוף הנקודה להצ' פוסל. אבל בעשה לה רגל רק שהיא הפוכה שעשה הרגל משוך מצד שמאל של היו"ד והדביקה לצואר הני' ברגל דק הוה יודה להכשיר.

כתיבה תמה וברורה

בארפורט הרבה תפילין שהיו כל הלדין כפופים כמו עיי"נין • ופסלתי אותם לפני מהר"א כ"ך • וז"ל ר"א"ס בספר יראים פ' כפופה • ולדק כפופה לריכס להיות עגולות לזך החמתון • כשהפסטים שיהיו מכוונות הפסוקות • הלכך לריך לעשות אותה עגולה לזך ימין ולא בולטות כריבוע ע"כ • וכן כתב בהגהת מיימוני • מ"מ אין זה נגד קבלת החסיד ככתב שהפ' מן האותיות שיש להם זוית • כי יש לה זוית בפנים אבל מבחוץ הוא עגול • (שנוגהו דווקא על הלוגן שפנים כמנאר נו •) ולאשוקי מלוחן הסופרים • ובפרט בלחך באיירין שהיו בימי שלח היו עושים שום רגל ליווד שעל הלדי מימין אך שמדביקין פניה של הויד ללואר הלדיק כמו שמדפיסין במחזוריס כזה **ז** • ובוה הם פסולים ומחטיאים את הרכיס מהרי טעמי • הדא שאין מדביקין הויד ללואר הלדי כרגלו מימין (וכסאר כאן הפסק בלד ימין) וכל האותיות לריכות להיות הדוקים בלי פירוד לבד מה' וקו"ף כמו שהרי"מ מהר"מ לעיל • ועוד שמדביקין פני הויד ללואר הלדי אשר לא כדת כי היקף גוויל בעינין כאן (ובכאן הוא נניעה) וכמו בראשי השי"ן והעי"ן וז' שאם נדבקו הראשים אפילו כחוט השערה פסול • כן ל"ל לפי קולר דעמי שהוא פסול ג"כ הבא עכ"ל ברוך שאמר הראשון • ולדעת הנוהגים כהר"י ז"ל עושים הלדי כזה **ז** • עפ"ד ז"ה פ' ברהשית בהקדמה ד' ב' ז"ל עאלת אות לדיק קמיה רבון **ז** עלמא כו' עכ"ל ודייקי מהא דמבואר בזוהר דאנפוי דיוד מהדר לאחורי דמשמע שטומד מהופק לאחוריו וכמ"ש: אבנם שמעתי מהרב ה"ג ר' אלעזר משה ממאלאשטירלענג כ"ו משמיה דרבינו הגר"א מוילנא זל"ה • שאמר דעיקר הגירסא בזו"ה מהדר לאסתחרא ולא לאחורי וכדא לי הרב הל"ל כ"י הגירסא כן בדפוס יפן

ממש דברים שקשה להולמם, הכ"ת הוסיף כאן תיבה אחת מדיליה שלא קיימת בדברי הב"ש, תיבת "מימין", ובוה מטה את דעת המעיין, ראשית כאילו בצד שמאל יש לה רגל, ובעיקר שעי"ז הוא מונע מן המעיין להבין את האמת שעיקר סיבת הפסול משום שאין ליו"ד רגל בשמאל, מה גם שאין שום טעם לתאר אם יש לה או אין לה רגל בימין שהרי אין בזה שום נ"מ, כי רגל בימין שאינה מחוברת אינה מעלה ואינה מורידה מאומה, וכנ"ל. פשוט לא יאמן, כיצד הוסיף הכ"ת תיבה שאינה קיימת במקור, והפך לגמרי המשמעות.²⁶

ולהשלמת הטיית הבנת הקורא לכיוון בו חפץ, החליף הכ"ת תיבה בהמשך דברי הב"ש שכתב "כמו שכותבין במחזורין", והרהיב הכ"ת ל"החליף" תיבה וכתב "כמו שמדפיסין במחזורים" (במקום "כמו שכותבין"). ומגמתו ברורה שהרי הצורה כפי שכתבו במחזורים בזמן הב"ש אינה ידועה לקוראי זמנו, אך המחזוריים שבדפוס מצויים ביד כל אחד, ובהרבה מהם באמת הצד"י ביו"ד עם רגל בצידה השמאלי ופניה לאחור, והנה גרם הכ"ת לכל מעיין לראות כאילו מפורש שהב"ש פסל צד"י כזו. וראה הטעייה זו להלן בהערה 37 (בד"ה "אך מה"), שהוסיף תיבת "מדפיסין" ושם גם הזכרנו שהכ"ת שכח שהברוך שאמר כתב דבריו כמאתיים

26 וכמה מגוחכים עד אימה דבריו של הרב המערער שלימד סניגוריה על הכ"ת שהוסיף מדיליה רק תיבה אחת בלבד, ונצטט דבריו: "אין זה שינוי גירסא ולא 'השתלה', אלא הוספת פירוש. דכיון דלשון הב"ש מוקשה קצת כשלעצמו, ולפי פירושו של הכתובל (הוא הכ"ת) הרי כך הוא פירוש דבריו, לכן עשה חסד עם הקוראים והוסיף תיבה אחת להבנת הענין. ואין בוה זיוף וסילוף, אלא לכל היותר אי-זהירות בהלכות הגה"ה שלפיהן אולי היה צריך להיות תיבה זו בסוגריים עגולות כמו שאר התיבות שהוסיף שם לפירוש הענין...

שנה לפני המצאת הדפוס בעולם.²⁷

וכל זאת גם אם לא נתייחס לציור המטעה ששתל הכ"ת בתוך דברי הברוך שאמר, שבודאי מטעה את אלה שאינם יודעים שהציור אינו העתקה מן המקור גם אם הוא מופיע בתוך הדפסת דברי הב"ש. וברור שהציור שהיה במקור הוא שהחיבור בין הנקודה של ה"ו"ד אל הנו"ן בצד שמאל הוא בלא שום 'קו מחבר' אלא כפי שהדגיש בדבריו במפורש שמדביקים פני ה"ו"ד לצואר הצ'.

וכפי שהזכרנו למעלה, האחרונים שכתבו בהשקפה ראשונה שמשמעות הב"ש לפסול צד"י ביו"ד שפניה לאחור, כתבו למסקנה שאין הכרח שזו כוונת הב"ש אלא כפי שנתבאר לעיל דהב"ש מיירי ביו"ד שמחוברת לגוף הצד"י בלא רגל כלל.

בעמח"ס "כתיבה תמה" והמצאותיו

והנה אנו מרגישים חובה להבהיר ענין שעל פניו נראה תמוה. כי בודאי יהיו מבין הקוראים דברינו, כאלה שישתוממו כיצד יתכן לבוא בדברים חמורים כל כך כנגד מחבר הספר כתיבה תמה ולהטיל בו דופי חלילה, ולהאשים אותו בשיבוש דברי הראשונים, על כן מוטל עלינו להבהיר לציבור מי הוא בעמח"ס "כתיבה תמה" ומה הסיבה שייחדנו חלק נכבד מן המאמר לכתביו.

וזאת למודעי שמחבר ה"כתיבה תמה" (הנקרא גם בשם "כתוב לחיים") ה"ה ר' אברהם חיים שמאלעוויצער הסופר דק"ק מינסק, היה מחדש וממציא נמרץ,²⁸ ולדבריו היתה השפעה גדולה על רבים וטובים עוד בדורו ובדורות שאחריו.

והנה חידושו והמצאותיו לא היו רק בדברים טכניים, אלא חידש דברים גם בהלכות סת"ם והמציא שינויים וצורות חדשות באותיות שלא שערום דורות קודמים. הוא נהג לנסוע מעיר לעיר²⁹ ובפגישותיו עם רבנים הפיץ את חידושו ודעותיו. ואף שלא שימש ברבנות, היו שראו בו בר-סמכא רבה בהלכות סת"ם.

אך דא עקא שברבות הימים נתברר כי הוא סמך מאוד על הבנתו והרשה לעצמו לתקן ולהוסיף או לשנות תיבות שלימות בדברי הספרים הראשונים והאחרונים שהעתיק לספרו, על פי הבנתו, ביניהם דברים רבים שנתבררו כטעויות גמורות, וכדוגמת חידושו והמצאתו כבר באות הראשונה אל"ף.³⁰ ומחמת השפעתו הרבה, נגררו רבים לכתוב כצורת אותיותיו, עד כי

27 ואגב, המעיין ב"מכתבי תהילה" לספרו כתיבה תמה, יראה בשלושה מהם (נכתב) [נדפס] ג' תיבות תמוהות: "מבלי שום רמיה", וד"ל.

28 הוא הראשון שעשה דבר חדש בישראל, הוא יגע לחקוק אותיות סת"ם בעופרת כדי להשתמש בהם להדפסת ציורי האותיות הנלווים בספרו, כפי שהזכיר זאת בהקדמתו "שלא נתעורר איש עד הנה לעשות זאת", ולא כפי שנהגו עד זמנו להשתמש להמחשה באותיות דפוס דעלמא, שרק גרמו לתוספת בלבול בהבנת הדברים שבכתב, ראה בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמו' 445.

29 כלשון הגר"ד לוריא אב"ד ביחאווי ישן "ולאו כל עידן מתרחש נוסע כי האי" הנזכר במכתב תהילה על ספרו. והיה מתעכב בקהילות במשך כמה שבועות, כנזכר בשאר מכתבי תהילה הנ"ל, ובספריו הזכיר ערים ועיירות שנתעכב בהם.

30 להרחיק מקום חיבור הנקודה התחתונה לגופה, במרחק קולמוס וחצי מקצה הגג "משמאל לימין", ודבריו אלו הם נגד המפורש ב"אלפא ביתא" המודפס בס' ברוך שאמר, שההרחקה צ"ל מלמעלה למטה - ולא משמאל לימין. וכהנה המציא מדעת עצמו עוד שינויים בכמה אותיות, כמודפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות" במדור הערות על

גם הסופר המפורסם הרה"צ רבי נתנאל תפלינסקי ז"ל, נגרר אחר דבריו אלו בספרו "כתיבה תמה" לכתוב כך צורת האל"פין, ורק בסוף ימיו כאשר נתבררה לו טעותו של הכ"ת מדברי ה"אלפא ביתא" לרבינו יו"ט ליפמן מילהויזן המובא בב"י, חזר בו רבי נתנאל לכתוב כמקובל מימות עולם.³¹ וכיום אין מי שכותב על פי המצאתו הנ"ל באות אל"ף.³²

אך אחת מהמצאותיו עדיין שרירה וקיימת עד ימינו, והיא הצורה שהמציא לכתיבת אות פ"א. בספרו כתיבה תמה יצא נגד הפ"א המקובלת מדורי דורות³³ וכינה אותה בתואר "פ"א שבורה". ומחמת התנגדותו לצורת הפ"א, המציא צורה חדשה שלא היתה מעולם, ומכח השפעת דבריו הנחרצים התקבלה התמונה החדשה שהמציא, עד שזכה שגם המ"ב הביא דבריו במשנת סופרים אות פ"א.³⁴ וסופרים החלו לעשות כצורה שהדפיס עד שהפכה לנחלת הכלל, וכמעט שנשתכחה הצורה המקובלת מתקופות הראשונים. ואף שרוב הציבור ובכללם ציבור הסופרים לא שמעו את שמעו של הכ"ת, עכ"ז, בעטיו רובם כמעט אין מכירים כיום את צורת הפ"א המקורית כפי שנכתבה בכל הדורות הקודמים.³⁵

והכ"ת הוא זה שיצא גם נגד אות צד"י שהאריז"ל הורה לכותבה בתפלין ביו"ד שפניה לאחור, וכפי שמובא בזה"ק ובספרא דצניעותא, ונגד הרבה פוסקים אחרונים כמו שו"ע הרב, והחת"ס ועוד, שהביאו הלכה למעשה לנהוג כהוראת האריז"ל בדווקא. ועל פיהם נהגו כך רבבות אלפי ישראל, אך הכתיבה תמה קם בספרו ופסל צד"י דמהדר אפיה לאחורא.

זכה דורנו ורבו העוסקים בלימוד חלק זה של תורתנו הק' שהיה כמת מצווה במשך דורות, ובין השאר התברר ונתגלה שהסופר ממינסק סמך יותר מדי על הבנתו בהכרעה בין נוסחאות שונות, וערך תיקוני נוסח בספרים כפי הבנתו, עד שאין כלל אפשרות לסמוך על מה שמעתיק או מביא מפי ספרים ללא בדיקה, מאחר ומעורבת בהם הבנתו האישית, וכפי שהעיד כן הסופר המובהק הרה"צ מוהר"ר יהודא אשר ראטה ז"ל בספרו 'בנין א"ב' באות פ"א וז"ל: "כיום ברור שגירסת הברוך שאמר שהביא הכתיבה תמה' הוא מדפוס משובש, ובכל הדפוסים והכת"י הנוסח כבב"י וד"מ ומ"ב, וה'כתיבה תמה' תיקן מדעת עצמו את לשון הב"י והד"מ כנוסח

הספרים, עמוד 737.

31 וגם הסופר הגאון בנגלה ונסתר רבי נתן לובארט זצ"ל (מגדולי תלמידי הגה"ק רבי שמעון מז'עליכוב זצוק"ל ר"מ דשיבת חכמי לובלין) נהג תחילה לכתוב האלפ"ין כצורת ר' נתנאל סופר, אך לבסוף חזר בו מזה.

32 דייקא, כי עדיין עד הלום אלפי סופרי זמנינו מעתיקים שיבושיו בכמה אותיות הקדושים, שמקור השיבוש נובע מ"המצאות" הסופר ממינסק בעל כתיבה תמה ושבתא כיון דעל על.

33 כמבואר להדיא ב"אלפא ביתא" האחרון (תלמיד רבינו שמשון ברוך שאמר) וז"ל: פ' יכתוב למעלה בצד ימין בזוית כדברי (רבינו יהודה) החסיד ורבינו שמחה (מוטרי תלמיד רש"י). שהיא מן האותיות שיש להם זוית למעלה לצד ימין, ומשוכה היא מאד לאחוריה". ובמאמרנו "הצדיק את הצדיק" הנ"ל הערה 79 מתואר צורת האות פ' שכתב הרמ"א ז"ל בס"ת שלו בעצם כתי" קדשו עפ"י עדות ראייה של הרה"ק רבי ירחמיאל משה מקאזניץ זצוק"ל. ובי"ה זכינו לראות הרבה ס"ת עתיקי יומין, כולל מתקופת הראשונים, ובכולם לא נמצא שמיכת הבליטה העבה תהיה "הפוכה" לפניו, אלא לאחוריה.

34 אך הגר"מ שטרנבוך שליט"א בספרו 'סת"ם כהלכתן' סובר שפ' זו שחידש הכ"ת [וצורתה מודפסת במ"ב] אינה כתיקונה, כי סו"ס היא "שבורה" מצד פנים, כי לדעתו העובי אינו מתמעט והולך בהדרגה אלא משתנה בבת אחת מעבה לדק, ובהיכי תמצי כזה מצינו ב"אלפא ביתא" (לרבינו יו"ט ליפמן מילהויזן) המובא בב"י באות למ"ד, כי רק במקום ש"כן קבלנו" מותר לשבור את הקו בבי"א מעבה לדק או מדק לעבה, משא"כ אם שוברים כן מעצמם את הקו מיבלי קבלה" הרי חל עליה "קריאת תגר", וכדהארכונו בזה במאמרנו "הצדיק את הצדיק" הערה 81 המודפסת בקובץ 'אור ישראל' סיון תשס"ח.

35 ב"ה הרבה מחשובי סופרי ארז"ב חזרו לצורת הכתב המקורי וישר חילם.

המשובש, וכמו ששינה בהרבה דברי הפוסקים ככל העולה על רוחו, עכ"ל.³⁶

ומעל לכל נחשפה גם גישתו היסודית לצורת האותיות, כפי שכותב בספרו (כתב-יד הגהותיו על הב"ש, הנמצא ברשותנו) שבו הניח הנחה מוטעית והיא: שיש רק כתב אשורי אחד כשר בעולם, לאפוקי "כתב וועליש" שהוא חול ולא קודש³⁷ ר"ל. ונראה שמחמת גישתו זו פסל את הצד"י ביו"ד שפניה הפוך לאחוריה וחיפש ומצא או המציא דברים בשם הגר"א ז"ל נגד הצד"י שעפ"י האריז"ל.

מכח השפעת דבריו עד ימינו, נבוכו רבים שמנהג אבותיהם בידיהם להשתמש בתפילין שעפ"י האריז"ל, ועל כן מצאנו לחובה לחשוף ולהניח אל מול עין הקוראים במאמר שכשמו כן הוא "והצדיקו את הצדיק" הכולל את העובדות לאשורן ואמיתתן. וכן כתבנו שם הנראה לנו שהחזון איש שפסל בתחילה צד"י ביו"ד הפוכה מכל וכל, נסמך על ידיעות שמקורן מדברי

36 וכפי שהוכיח והתבטא גם "המנחת סולת" במבואו לספר ברוך שאמר (עמוד 24) בד"ה עוד נברר לי, וז"ל: "כמה מחידושי-הערותיו אלו הדפיס בספרו כתיבה תמה... אולם במחילה מכבודו עשה בדברי רבינו כאדם העושה בתוך שלו, תיקן והגיה, מחק והוסיף, והכל מדעת עצמו וכראות עיניו, ולכן במקום לנקותו משגיאות, העלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים".

37 דבריו נדפסו באריכות במאמרנו "והצדיקו את הצדיק" בקובץ 'אור ישראל' (שם), והם מוכחים ביתר שאת מדברי הר"י עמדין בספרו מור וקציעה (אותה העתיק החיד"א) וז"ל הקדמתו: "הנה נא נדבה רוחי אותי, לדעת לרדוף ולחקור החילופים והשינויים שבין הכתיבה האשכנזית המבוארת כאן בב"י מספר ברוך שאמר ובין הספרדית... ארשום לי על כל אות ואות בתוך דבריו של הברוך שאמר השינוי שישנו בזכרוננו מאותה כתיבה המאושרת". מה גם שבדבריו אלו הוא סותר דברי עצמו שכתב בהקדמתו לספר כתיבה תמה (הנדפס), בשם "אחד מן הגדולים, מתלמידי האריז"ל רבי יואל, דיין ומו"צ דק"ק ברלין", שכתב בספרו הנדיר (נראה דכוונתו לספר "אבן הטועים" הנדפס בשנת תקכ"ד). דמה שכתב הרמ"א: "מיהו אם שינה בצורת הכתב אינו פסול" כוונתו לכתב וועליש. וכן מה שכתב הסופר ממינסק בעל כתיבה תמה "שהב"י שהיה ספרדי קבע הלכה לדורות לכתוב בכתיבה [האשכנזית] המרובעת ולא בארוכה הספרדית, וכ"ש וכ"ו ח"ו שלא באותו הכתב ששינו הספרדים מקדם וקראו שם הכתב וועליש שהוא פסול לגמרי לסת"ם". הנה פשוט שדבריו אלו מרפסין איגרא, ואיך עלה על דעתו שמן הבי" עזב מסורת אבותיו, הלוא הבי" חזר והזכיר בשולחנו הערוך (שהדפיסו אחר חיבורו על הטורים) אותיות כתב וועליש" להדיא, כגון אות מ"ם פתוחה שהרכבתה נו"ן וי"ו (בסימן ל"ב סעיף י"ח) שבכתיבה האשכנזית הרכבתה היא כ"ף וי"ו, וכמ"ש במשנת סופרים בביאוריה ד"ה כמו כ"ף וא"ו שתפס הבי" לפי מנהג הסופרים עיי"ש, וכן אות שי"ן שנחלקה לעי"ן וי"ד (שם סעיף כ"ה), שבד"כ זהו רק בכתיבה הספרדית הנקראת וועליש".

ועוד "הלא הרב בי"ז ז"ל בעל השו"ע, ס"ת שלו עדיין קיים בביהמ"ד הנקרא עדיין על שמו בצפת ת"ו, והצדיק כתובין ע"ד הוזהר" (צדה"צ א-ט בשם הגאון רמ"א וובר ז"ל ירושלים תרמ"ה). אך מה שכתב הכ"ת (שם) "והברוך שאמר... מזהיר ואומר 'ולא כשכותבים ומדפיסים במחזורים ובחומשים', מפני שהכתב וועליש שמדפיסים מאתו הוא מהכתב ששינו הספרדים שלא לחול עליו שום קדושת הכתב כלל". דבריו אלה חמורים ביותר. כי הרי בשום מקום בדברי הב"ש לא נמצא לשון כזה, וגם לא יכול להיות כפי שנבאר לקמן. ואף שבכמה אותיות מזהיר הב"ש "ולא כמו שכותבים במחזורים" אך בשום מקום לא נמצא כלשון שהוסיף הכ"ת התיבות "כשכותבים ומדפיסין במחזורים ובחומשים". ומגמתו ברורה מאד. כי המחזורים שאליהם נתכוין הב"ש אינם "מחזורים" שלנו לתפילת הימים טובים, אלא המחזורים שבהם קיבצו הפיוטים הנוספים שנהגו שהש"ץ אומרם לפני הקהל בקהילות ישראל שונות ובזמנים מיוחדים, ומחזורים אלה היו נכתבים לפעמים במעשה אומנות מיוחדת ובמיני דיו בצבעים שונים, ובהרבה מהם עם קישוטי ציורים נלווים, משום זה קלי ואנוהו, והאומנים שכתבו המחזורים שינו וייפו כל אחד לפי כשרונותיו את האותיות עד שקיבלו צורה שונה לגמרי מצורת האותיות הנכתבות בסת"ם. ומאחר והיו סופרים שביקשו ליפות כתיבת הסת"ם שלהם וחיקו האותיות שבמחזורים, הזהירו רבותינו הראשונים על כך. אבל הסופר ממינסק בעל כ"ת הוסיף במכוון את תיבת "ומדפיסין" הנ"ל כדי להתאים זאת למגמתו לפסול צורת אותיות כתב וועליש שלדבריו משתמשים בו להדפסת מחזורי התפילה שלנו ובחומשים, ויתקבל הרושם המוטעה אצל הקוראים שהכתב הנמצא במחזורים ובחומשים שלנו, שכל אחד מכיר אותו, הוא הכתב אותו פסל הברוך שאמר לכתוב בו סת"ם. אלא שהכ"ת לא שם ליבו שלא יתכן שהב"ש כתב תיבות אלה מאחר וכתב ספרו כמאתיים שנה לפני המצאת הדפוס בעולם.

הכתיבה תמה.

א"כ היחיד שנשאר בדעה שכוונת הב"ש בדבריו היא לפסול צד"י ביו"ד הפוכה הוא הכתיבה תמה לבדו. ורק כעבור כמאה שנה מצאנו שגם הגאון החזו"א נקט בדעה זו.

האם נסמך החזו"א על הכתיבה תמה כביאור דברי ה"ברוך שאמר"

והנה במאמרנו המקורי כתבנו כאמור, הנראה לנו, שהמקור לזה שכתב החזו"א ש"הברוך שאמר" פוסל הצד"י, הוא מחמת דברי הכתיבה תמה הנ"ל.

ואף שהרב אשכנזי טען נגדנו שכאילו כתבנו ש"החזו"א הלך אחר הכתיבה תמה כסומא בארובה", אך למען לא נכשל בדברינו הכנים והברורים, נפרוש בפני הציבור את השערתנו, והבוחר יבחר.

דהנה במו"מ שהיה לבעל צדה"צ עם החזו"א כתב לו החזו"א ששה מכתבים בענין הצד"י ביו"ד הפוכה (המודפסים שם בספרו), והנה כל מי שעובר על ששת המכתבים, עומד משתומם מדוע עד המכתב החמישי (בו מזכיר החזו"א שהראו לו את ספר כתיבה תמה), לא הזכיר החזו"א כלל את דבריו הנחרצים של הב"ש שפוסל צד"י שפני היו"ד הפוך. ומדוע במכתביו השני והשלישי הביא החזו"א ראייה אחרת לגמרי מדברי הב"ש, והיא על דרך השלילה, היינו שהב"ש והב"י שהביאו תואר צורת האותיות לא הזכירו שלאות צד"י יש שתי צורות, אחת ביו"ד ישרה ואחרת ביו"ד הפוכה. ולכאורה פלא גדול מדוע לא הביא החזו"א במכתביו אלה את דבריו של הב"ש לפסול צד"י שפני היו"ד הפוך, כפי שהביאם במכתביו החמישי והשישי. הרי שעצם דבר זה מוכיח כי כנראה עד שהראו לחזו"א את ספר 'כתיבה תמה' שמביא ומפרש משמעות דברי הב"ש שכוונתו לפסול הצד"י ביו"ד הפוכה, אכן לא ראה החזו"א את דברי ב"ש אלו. (או אולי אפשר שכשראה אותם לא ייחס להם המשמעות שהכוונה לפסול צד"י שפני היו"ד לאחור).

ועוד יותר מכך, נראה שעד למכתבו הבא (הששי) ראה החזו"א את דברי הב"ש רק מתוך ספר 'כתיבה תמה' ולא במקורם, ורק בתוך כדי כתיבת המכתב הששי, ראה הדברים במקורם, שהרי במכתבו הששי, תחילה מביא את דברי הב"ש שע"י השינוי שעושים באות צד"י, בזה הם פוסלים ומחטיאים את הרבים וכו', ורק בהמשך מכתבו כותב החזו"א וז"ל: "אח"כ ראיתי בספר ב"ש הראשון חברו חכם אחד וכו'" ורק כאן מעתיק החזו"א את כל דברי הב"ש באריכות. ובפשטות מוכח שכל הידיעה על עצם דברי הב"ש מקורה במה שראה בספר כתיבה תמה, וסמך על לשון הב"ש כפי שהעתיקם הכ"ת, ולא היתה סיבה כלל לחזו"א לחשוך שבעל הכ"ת הוסיף בתוך הדברים תיבות מדיליה,³⁸ ולמה יעלה על דעת החזו"א שהכ"ת "עשה חסד" עם הלומדים לבאר דברי הב"ש על פי הבנתו, וכי יעלה על הדעת שהכ"ת נכשל "באי זהירות בהלכות הגהה" בדברי הסנגוריה התמוהין³⁹ על הכ"ת של הרב אשכנזי.

ולא עוד, אלא דהגר"ח קניבסקי שליט"א בפירושו "תפלה של ראש" על "מסכת תפילין"

38 וכפי שפירטנו בדברינו לעיל.

39 לעיל הערה 26.

(ד"ה זייניץ ווי"ץ) כתב וז"ל: "דאף שהברוך שאמר לא איירי ביו"ד הפוכה, אך מ"מ הטעמים שכתב הב"ש לפסול במדבק פני היו"ד, שייכים אף במדבקם ע"י ירך שמשמאל היו"ד", עכ"ל. הרי דגם לדעת הגר"ח"ק הציור אודותיו איירי הב"ש לא קאי על צד"י שפני היו"ד הפוכה, אלא שלדעת הגר"ח"ק יש ללמוד כן ממשמעות טעמיו.⁴⁰

משנת הגר"מ שטרנבוך בענין הצד"י ביו"ד הפוכה

ונחזור עתה לדברי הגאון ר"מ שטרנבוך שליט"א.

הנה הנחה זו שהברוך שאמר פסל צד"י ביו"ד הפוכה שכבר הוכחנו פירכתה מתוך דברי הב"ש עצמו ומתוך שתיקת כל גדולי הפוסקים להביא דבריו כמקור לפסול הצד"י ביו"ד הפוכה, הנחה זו, היא זו שביסוד דברי הגאון ר"מ שטרנבוך שליט"א, לפסול הצד"י.

ועתה נבוא לשאר יסודות דבריו ונציגם בתמצית:

מחד גיסא לדעתו:

א. אין ספק בדבר שהגר"א פסל צד"י ביו"ד הפוכה.

ב. אין ספק שה"ברוך שאמר" בספרו פסל צד"י ביו"ד הפוכה.

ומאידיך גיסא לדעתו:

ג. האריז"ל הוא שהורה לעשות בתפילין הצד"י ביו"ד הפוכה.

ד. בכתביה הספרדית נהגו מקדמת דנא עוד הרבה קודם האריז"ל לעשות הצד"י ביו"ד הפוכה.

וכדי ליישב התמיהה העצומה כיצד יתכן שהגר"א יחלוק על האריז"ל, חידש הגהמ"ח כמה חידושים והנחות:

א. הגהמ"ח חידש כי קיימת מחלוקת יסודית בהלכות צורת האותיות בין הספרדים ובין האשכנזים ההולכים בשיטת הברוך שאמר. לדעת הברוך שאמר כל שינוי באות מן הצורה שהיתה בלוחות פוסלת, אף אם האות עדיין ניכרת. ואילו לדעת הספרדים האות נפסלת רק אם נשתנתה צורתה עד שאינה ניכרת. ועל כן לספרדים אין בהפיכת היו"ד שבצד"י כדי לפוסלה. ואילו לדעת הב"ש הוא שינוי מהלוחות הפוסל.

ב. וכמו כן חידש הגהמ"ח כי אין שום סתירה בין דברי האריז"ל שהורה לעשות יו"ד הצד"י הפוכה לבין הגר"א שפוסל. כי כל הוראת האריז"ל היתה רק לבני ספרד אבל מעולם לא התכוין האריז"ל בהוראתו לבני אשכנז לשנות ממנה שקיבלו להלכה את דברי ודרך הב"ש שפוסל צורה זו.

אלו הן הנקודות המרכזיות במשנתו, אך מאחר ועדיין אין בהם די, שהרי עדיין תמוה אם הוראת האריז"ל היתה רק לבני עדת הספרדים, אם כן מנין הגיעה לבני אשכנז ההנהגה לשנות מדרכי ההלכה ולעשות בתפילין הצד"י ביו"ד הפוכה?

40 ת"ח לידידי הרב הגאון רבי יוסף פונד שליט"א מלייקוואד שהחווה לי דברי הגר"ח"ק שליט"א אלו, ושכן נדפסו בספר פתשגן הכתב עמוד תכו, ושם ציין גם הקושי בהבנת דברי הגר"ח"ק מה השייכות בין הטעמים שהזכיר הב"ש לצורת צד"י ביו"ד שפניה לאחור, וצ"ע.

ג. ע"ז הודיענו הגהמ"ח שזה היה בהשפעת כת ש"צ ימ"ש, שהפיצו לעשות כפי שנראה להם על פי דעתם מתורת הסוד והקבלה גם נגד הלכה מפורשת. ולכן חתך הגר"א הפרשיות שהראה לו חתנו שהיה כתובים הצד"י ביו"ד הפוכה, כי חשש שהסופר שכתבם נגרר אחר השפעת הכת.

אך גם בזה עדיין אין די שהרי קיימות עדויות רבות שגם תלמידי הגר"א עלו לספרי תורה או שהיו להם ס"ת הכתובים בכתובה ספרדית (וועליש), שבהם הצד"י ביו"ד הפוכה. ועל כן חידש הגהמ"ח מהלך נוסף:

ד. רק בתפילין ומזוזות נפסלת האות אם אינה כפי הצורה שבלוחות אך בספרי תורה שאינן במסכת מגילה שכשר לכותבה בכתב יוונית, מוכח שאין חובה שתהיה בכתובה אשורית ועל כן הכתיבה הספרדית (וועליש) לא גרע מזה, וגם אם שינה בצורת האות ועשה הצד"י ביו"ד הפוכה, אפשר לקרוא בה ולברך עליה.

ושם בספרו פרש הגהמ"ח משנתו באריכות רבה שאין המקום כאן לפורטה, אך נלענ"ד שנקודות אלה הם מרכז ויסוד משנתו, וספרו פתוח לכל מי שירצה לעיין בו.

הקשיים במשנת הגר"מ שמרנבוך בענין הצד"י ביו"ד הפוכה

והנה המחבר הוא גאון בכל חדרי התורה, עכ"ז תורה היא וללמוד אנו צריכים, ואחר בקשת המחילה כראוי, נראין הדברים תמוהין מכל וכל, ואם לבוא מצד דיונים בהלכה נזדקק לקונטרס שלם לדון בדברים אלו, ואין כאן המקום לכל זה. ועל כן נתייחס רק ליסודי ההנחות שבדברי הגהמ"ח.

הנה כבר הזכרנו בדברינו לעיל שלא נמצא בשום מקום בכתבי הגר"א שפסל צד"י מחמת שהיו"ד הפוכה. היחיד שמביא שזו דעת הגר"א הוא הספר 'כתיבה תמה' שכבר הוכחנו לעיל עד כמה אי אפשר לסמוך על דבריו. מה גם שהבאנו כבר לעיל סתירת דבריו מכמה ראיות.

אך הגהמ"ח נסמך על מקורות אחרים לידיעה זו, וראשית נצטט את דבריו בפתיחת הקונטרס אחרון בספרו 'סת"ם כהלכתן' וז"ל:

"צד"י הפוך אין יוצאין לגר"א לפי מסורת דילן"

בספר 'ילקוט אבנים' ו'בתוס' מעשה רב, וכן ב'אור חדש' מכת"י הגר"ש מלצן זצ"ל מייתי שרבינו זצ"ל היה פוסל הצד"ק שהיו"ד שבו כפוף לאחוריו, והוי עובדא שראו דהביא לפניו חתנו המנוח הר' משה ז"ל פרשיותיו כתובין בשי"ן אחד כרעא וצד"ק הפוך וחתכו בעצמו, והיה אומר דגמירא ליה דבא טעות בכתבים על ידי תלמידי הצבי שבור שהעתיקו כן בתוך כת"י האריז"ל ע"ש.

ובאמת שהדברים שציטט כאן הגהמ"ח אינם אלא פירוש הכוונה למה שנמצא במקור עצמו, כי במקור לא נזכר כלל "צד"י שהיו"ד שבו כפוף לאחוריו" ולא "שי"ן אחד כרעא" ולא "צדיק הפוך".

ועל כן נעתיק הדברים בשלמות כפי שהביאם הגהמ"ח עצמו בספר "מצות היום" וז"ל:

"בספר 'אור חדש' (שנמצא אצלי בכתב יד מהגאון רבי שמואל מלצן זצ"ל) שמביא הנהגות הגר"א זצ"ל וז"ל: "הכתיבה ע"פ ספר ב"ש, והיה מזהיר שהלמ"ד לא יהיה למטה

כמו כ"ף, רק מעט כפוף כמ"ש, וזנבה יהיה כפוף, ואם כתבו כמו כ"ף היה פוסל, והשינוי"ן שמשנין בתמונות, וכן הצדיק כפופין ועקומין לאחוריו היה פוסל, והוי עובדא דהביא לפניו חתנו הרב המנוח מ' משה זצ"ל פרשיותיו כתובין בשינוי"ן וצדיק כנז"ל וחתכו בעצמו, והיה אומר דגמירא ליה דבא טעות בכתב יד על ידי תלמידי הצבי השבור שהעתיקו כן בתוך כתב יד האריז"ל". עכ"ל לענייננו.

ותחילה נדגיש שאף שהגהמ"ח הביא הדברים מכמה מקורות, כל רואה יראה שכולם המה ממקור אחד.

והנה להעמיס בדברים הנזכרים שהכוונה לצד"י ביו"ד הפוך הוא רק אפשרות אחת, אבל אינה האפשרות היחידה, ולא דווקא המסתברת ביותר. וכפי שכבר הזכרנו לעיל דברי הצדה"צ וכו'.

אך לו גם יהי כפירוש הגהמ"ח שהציר המדובר בפרשיות תפילין של חתנו היה של צד"י ביו"ד הפוכה, הלא שם כתב ע"ז במפורש שהגר"א שחתך הפרשיות "גמירא ליה שבא הטעות בכתבים ע"י תלמידי הצבי השבור". היינו שבאותו מקור עצמו שהוא היחיד שעליו נסמך הגהמ"ח שהגר"א פסל צד"י ביו"ד הפוכה, באותו מקור עצמו כותב בשם הגר"א שהאריז"ל מעולם לא הורה לכתוב הצד"י ביו"ד הפוכה. ובמילא אין שום סתירה בין דברי הגר"א שפסל לבין דברי האריז"ל שהרי מעולם לא הורה ולא הכשיר האריז"ל צורה זו.

אבל הנראה ברור שמאחר והגהמ"ח ידע שדברים אלו מופרכים מכל וכל וכפי שהוכחנו לעיל שכתבי האריז"ל בעצם יד קודשם של תלמידי מעתיקי השמועה מצויים עמנו כיום, ונכתבו זמן רב לפני השבתאים, ושם נמצאת הוראתו להדיא, על כן התעלם הגהמ"ח מן העדות שבטלה מקצתה, ועשה פלגינן דיבורא, קיבל ללא עוררין רק את החלק הראשון של הסיפור שהגר"א פסל צד"י ביו"ד הפוכה, והתעלם לגמרי מהחלק המופרך שבו.

ומאחר ולמעלה מכל ספק שההוראה לעשות יו"ד הצד"י הפוכה היא מהאר"י הקדוש עצמו, על כן בכל דבריו הזכיר הגהמ"ח באריכות ובהפלגה גדולה את קדושת האריז"ל וקדושת כל תיבה מדבריו, ונחלץ לפלס דרך חדשה כיצד יתיישבו הדברים באופן שהגר"א אינו חולק על האריז"ל.

אך במחילה מכהדר"ג, לכאורה גם הדרך בה בחר הגהמ"ח היא דרך נפתלת, והדבר תמוה לכשעצמו, לקחת נושא שבאמת נחלקו בו ראשוני האחרונים בהבנת דברי הקדמונים האם כל שינוי בצורה מכפי שהיה בלוחות, אף שאינו משנה צורת האות פוסל, ולעשות בנושא זה מחלוקת בין כל האשכנזים לכל הספרדים לדורותיהם, ובפרט שהסכמת רוב הפוסקים שאין לפסול רק אם כל האות בכללותה נשתנתה צורתה, ובפרט שדעת הגר"א עצמו כפי שהביא המ"ב בשמו שאין לפסול בשינוי קצת בחלק מן האות, וכל זה רק בכדי לקיים לפחות החלק הראשון של עדות ממקור יחיד שחצי דבריו בודאי מופרכים, לכאורה הוא מהלך זר מאד.

גם הדרך ליישב הוראת האריז"ל שכל כוונתו היתה רק להורות כן לספרדים, היא דבר תמוה בפני עצמו, וכי לא נאמנים עלינו דברי מעתיקי שמועתו הגאוה"ק המצ"ש והמשנ"ח שכתבו להדיא שהוראת האריז"ל שוים לכל נפש בין לאשכנזים ובין לספרדים.⁴¹

41 כנזכר לשונם לעיל בהערה 7, ובשלהי תשובת כת"י של הגה"ק בעל 'בן איש חי' להגאון בעל 'כף החיים'

ומדוע להטיל דופי חלילה על בני אשכנז שקיבלו עליהם הוראות ומנהגי האריז"ל גם לענין כתיבת תפילין בצד"י ביו"ד הפוכה, ולומר שנגררו ח"ו אחר השפעת השבתאים, ולא לומר בפשטות שנהגו על פי המצ"ש ומשנ"ח שעליהם בודאי לא יעלה על הדעת להטיל חשד.

ואם מחמת הקושי לקיים שני הדברים כאחד, היינו גם השמועה בשם הגר"א שפסל הצד"י וגם הוראת האריז"ל שכפי דברי גוריו נאמרו גם לבני אשכנז להקפיד לעשות הצד"י ביו"ד הפוכה, ומתעורר הכרח לבטל אחד מהם. הלוא בודאי שעדיף לבטל השמועה שכל כולה ממקור שחציו בלא"ה מופרך, ולא את דברי הקדושים כהמצ"ש והמשנ"ח.

מה גם, שהרי קדושי ארץ כדוגמת החת"ס ורבו הנשר הגדול ר"נ אדלר בודאי שינו ממנהגם כבני אשכנז, ועברו לנהוג עפ"י קבלת האריז"ל לעשות הצד"י ביו"ד הפוכה,⁴² ואילו היו הדברים שכתב הגהמ"ח מפורשים בכתבי הגר"א עצמו, היתה זו מחלוקת אחרונים בכונת הוראת האריז"ל אם כוונתו היתה רק לספרדים או גם לבני אשכנז, אבל עתה שבדברי הגר"א עצמו לא נזכר בשום מקום שפסל הצד"י, ומאידך דבריהם הברורים של המצ"ש והמשנ"ח, ומעשה רב מתוך תשובת החת"ס עצמו שהוראת האריז"ל היתה גם לבני אשכנז, מדוע יעלה כלל על הדעת לעשות מחלוקת אחרונים בדבר רק כדי לקיים שמועת עדות שעכ"פ חציה לכל הדעות מופרך.

מה גם שכל הבסיס לטענה כאילו יו"ד בצד"י הפוכה פטולה לבני אשכנז, כפי שכתב הגהמ"ח הוא מדברי ה"ברוך שאמר" שפסל צורה זו, ובזה כבר הרחבנו לעיל שעד ל"כתיבה תמדה" שאיתמחי גברא ואיתמחי קמיעא בשינוי דברי הראשונים בהעתקתו, לא נמצא אף גם אחד מהפוסקים שכתב להביא מדברי ה"ברוך שאמר" נגד הצד"י ביו"ד הפוכה. ואין צורך לחזור ולכפול כאן על הדברים דלעיל. ובמילא אזל לו גם המקור בדברי הב"ש לפסול הצד"י.

ועל כן נראה שמיותר גם להתייחס ולהקשות מכמה מקומות בדברי הגר"א שלכאורה מוכח מהם נגד מה שהעמיס הגהמ"ח בדעת הגר"א לחלק בין תפילין ומוזוות שבהם ע"פ השמועה פסל הגר"א, לבין ספרי תורה שרבו העדויות על כך שתלמידי הגר"א השתמשו בס"ת בכתב וועליש, ולפי עדות הרי"י סירווינט ספר התורה של הגר"א עצמו היה בכתיבה ספרדית.

ובאמת שהדברים תמוהים גם מצד עצמם, איך לא נמצא בכל ספרי התשובות מגדולי הפוסקים במזרח אירופה ומליטא שדנו בכתיבה ספרדית מהודרת ביופייה שכתבו סופרי המחוז עבור אשכנזים תושבי המקומות הנ"ל, איך לא הזהירו שכל מה שמתירין כתיבת וועליש הוא רק בספרי תורה מן הטעם שכשרים גם שלא בכתיבה אשורית, אבל שחלילה לא יזמינו אצל סופרים אלה תפילין ומוזוות שפסולים לבני אשכנז.

דברי הרי"ר זונדל מסלנט סותרים השמועה שהגר"א פסל צד"י ביו"ד הפוכה

והנה האמת שהגהמ"ח בעצמו הביא דברי ר' זונדל מסלנט שכתב ששני הכתבים האשכנזי

(הנדפס בקובץ לשכת הקודש גליון ב' עמ' ל') על דברי ה"מצת שמורים" בשם מהרח"ו, העיר הי"בן איש חי' בזה"ל "יצורות האותיות הראויות להיות שוים לכל נפש כתבם רבינו בספר הכוונות".

42 זו"ל תשובת החת"ס: "הנני שולח לו מכתב מהאי ספרא דוקנא דידן, שלמדנו עמו תמונת אותיות של הרב בית יוסף, ומה שיראה ימיני הצדיק"ן מהופכין, הוא עפ"י קבלתי ממורי זצ"ל עפ"י קבלת האריז"ל (יו"ד סימן ר"ו).

והספרדי וועליש שניהם דא"ח, וגם אשכנזים יכולים להשתמש בס"ת ותפילין מכתובה ספרדית, והגהמ"ח התפלא על דבריו וכתב שהם "צריכים ביאור".⁴³

ולכאורה התיימה רבה, במקום לקבל דבריו המפורשים של ר' זונדל מסלנט ומכח דבריו לכתוב על השמועה המובאת ב"תוס' מעשה רב" שהיא זאת אשר צ"ב, ובפרט לאחר פסק הביד"צ דק"ק וילנא שאין לקבל שום שמועה על הגר"א אם לא שקיימו אותה הבי"ד, במקום זאת אול הגהמ"ח בטר איפכא, קיבל כדא"ח את השמועה מה'תוספות מעשה רב' שגם לדעתו חציה מופרך לגמרי, ואילו את דבריו המפורשים של הר' זונדל מסלנט שנתמכים גם ע"י כל העדויות מתלמידי הגר"א שהביא הצדה צ"ב בספרו, אותם עשה הגהמ"ח ל'צ"ב'.

והנה על עצם הסיפור המובא בליקוטי אבנים, שהגר"א חתך הפרשיות של חתנו, ועליו נסמך הגהמ"ח בכל שיטתו, כבר תמה תמה קרא הגאון רבי עקיבא יוסף שלעזינגר⁴⁴, וז"ל:

"ונבהלתי מראות, לו יהי שבא טעות בכתבים כדבריו, מה פשע הסופר הזה, ואיך יכולים לחתוך ולמחוק שמות הקדושים, ועוד איך הדעת טובל שרשעים אלו היו שולטים על כל כתבי האר"י"ל שבעולם כולו, והיכן היו כל ישראל, והלא שרצים הללו היו בטלים ביותר מתתק"ס נגד הכשרים וכו'".

ובאמת גם הגהמ"ח הרגיש כי הסיפור שהגר"א חתך התפילין הוא מעשה חריף, ויותר ממה שיש בזה הוראת הלכה, יש בזה מעשה מחאה והוצאה מלב השומעים דרך מסוכנת ליהדות. וע"כ כתב הגהמ"ח⁴⁵, ונצטט דבריו:

"ולדעת הגר"א זצ"ל המשנה בזמנו היינו על כרחך מהמצאת הכת ש"ץ ימ"ש, שמצאו בקבלה רמז לשיטתם, וציוו בשם הקדוש האר"י"ל לכל בית ישראל אפילו בענייני הלכה שנהגו מדורות לשנות ולנהוג הכל אך ורק ע"פ קבלה דוקא, ומאחר שהביא חתנו לפניו פרשיות דתפילין דאשכנזים ששינו ע"פ קבלה הכתב, הבין אז שמסתמא בזמנו על כרחך כתבו אחד מהכת או מקורב להו ולכן חתכו".

הגאון בעל "כלילת שאול" מכחיש השמועה שהגר"א פסל צד"י ביו"ד הפוכה

והנה כל זה מחמת שהבין הגהמ"ח שהעובדה בסיפור היה לגבי צד"י ביו"ד הפוכה, אך נחזי אכן מה שכתב שם רבי עקיבא יוסף שלעזינגר זצ"ל בהמשך דבריו וז"ל:

"ושאלתי את זאת להגאון בעל כלילת שאול אב"ד של אותה מדינה שבה היה שכונת הגר"א, והשיב לי שהעולם טועים בכוונת הגר"א ואומרים בשמו שצ' בי' הפוכה כדכתב האר"י"ל טעות הוא, ואינו כן, כי אם הפירוש המכוון בכוונת הגר"א שהיה הצד"י מהופך לגמרי משמאל לימין שהנו"ן היה בצד ימין הפוך, ומצד שמאל של הנו"ן היה היו"ד וע"כ חתכו כיון שניכר בזה הסופר שכתב כן שייך לכת ש"צ, אמנם על י' ההפוכה חלילה לחשוב על הגר"א שאמר כן.

43 "סת"ם כהלכתן" קונטרס אחרון עמוד רפ"ה.

44 בעל "לב העברי" בספר שו"ת רבי עקיבא יוסף אור"ח סי' י"ז (עמוד ס"ד)

45 "מצות היום" עמוד מ"ח.

והנה דבריו אלו של הגאון בעל ה"כלילת שאול" שלא יתכן שכוונת הגר"א במעשה המחאה החריף היה נגד הצד"י ביו"ד הפוכה נתמכים ממקור נוסף.

אסמכתא מהגר"א עצמו נגד השמועה שפסל הצד"י ביו"ד הפוכה

דהנה בין ההסכמות הבודדות הנמצאות מגאון הגאונים הגר"א זצ"ל היא ההסכמה על סידור "הפרדס" כדלהלן:

סידור-תפלה "הפרדס" על פי כוונות האר"י ז"ל ועפ"י ספר משנת חסידים עם "משנת גור אריה", חלקו נדפס בקיניגסברג תקכ"ה לפ"ק, ובשנת תשמ"ו נדפס בשלימותו (ע"י מכון חברת "אהבת שלום" תכב"ץ בעיה"ק ירושלים) ע"י צילום כתי"ק באותיות סת"ם, חלקם בכתב אשכנזי וחלקם בכתב וועלי"ש - כולל אותיות המשונות הלפופות והעקומות, אשר נכתבו בעצם כתב יד קדשו של הגאון ראש גולת אריאל המקובל האלקי כמוהר"ר אריה ליב עפשטיין זצוקלה"ה, ה"ה רבו של הגה"ק בעל יסוד ושורש העבודה.

על "סידור הפרדס"⁴⁶ באו על החתום שנים עשרה הסכמות מגדולי דורו, ובראשם הגר"א מווילנא⁴⁷ והרבי ר' יהונתן אייבשיץ אבד"ק ור"מ אה"ו, וכן הסכמה כוללת שעליה באו עה"ח יחדיו עוד י"ג רבני וראשי קהילות מדינת ליטא שנתוועדו ביומא דשוקא.

וַיִּבְרַח מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיֵּלֶךְ
 לְדַבֵּר בֵּיתָךְ וְאֵשֵׁי יִשְׂרָאֵל
 וְתַפְלַתְּ מִבְּאֵהָבָה
 תִּקְבַּל בְּרִצּוֹן וְתֵהִי לְרִצּוֹן
 תָּמִיד עֲבוּדָתְךָ
 יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ וְתִלְוָנָה
 עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְעִיּוֹן

שורה 3 תקבל "ברצון", ותהי "לרצון" - נכתבו הצד"ן ביו"ד הפוכה

שורה 4 בשובך "לציון" - הצד"י ביו"ד ישרה, הרי אלו ואלו דא"ח

והנה אם נקבל הסיפור שהגר"א חתך הפרשיות של חתנו בתור מחאה חריפה נגד הצד"י ביו"ד הפוכה שבזמנו מי שכתב כן קרוב לודאי שנגוע בשבתאות, איך יעלה על הדעת שבאותה עת יעלים עיניו מן הצד"י ביו"ד הפוכה הנגוע בשבתאות שנתפשט לתוך סידור התפילה, הרי בכגון דא יש להתרחק כמטחוי קשת נגד "שמץ מינות מהכלב שבתי צבי שבור ומהכלבים אשר סבבוהו, לא שמצה ולא שמצה שבשמצה" כלשון הגאון רבי אלעזר פלעקלש על ספר 'עדות

46 הנמצא בגניזת אוצר הספרים של ידידנו הרבני הנגיד המפורסם כש"ת מו"ה אברהם הלפרין שליט"א מראשי ועד"פ של ועד משמרת סת"ם העולמי, שזכינו בשנת תשמ"ו להשתדל בדבר הדפסתו ע"י המכון להוצאת ספרים של ישיבת "חברת אהבת שלום" בעיה"ק ירושלים תובב"א, כנזכר בדברי הפתיחה של הרב הגאון המקובל רבי יעקב משה הלל שליט"א.

47 ובהסכמה שניה על ספריו הקדושים של בעל הפרדס כתב עליו הגר"א מווילנא: "הרב הדומה למלאך ה' צבקות".

ביעקב' להגאון יעב"ץ.⁴⁸

ומעתה נבוא אל מה שהסיק הגהמ"ח למסקנה⁴⁹ שבני ישיבות גם אלה שאבותם נהגו כמנהגי החסידים וע"פ קבלת האריז"ל, אם שינו בנוסח התפילה להתפלל כמו שאר בני ישיבתם, כ"ש שעליהם לשנות התפילין לכתיבת הב"י ולכה"פ בעת בואם לרכוש תפילין חדשות לעצמם או לבניהם.⁵⁰

וכמה קשים הדברים להולמם, ללא שום מקור מדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים, ונגד הסכמת רוב הפוסקים שאין שום פסול כאשר לא נשתנה צורת האות בכללותה, רק על סמך שמועה שחציה בודאי מופרך, וגם על חציה הראשון אפילו אם נקבלם יש עוררים בכוונת הדברים, על בסיס אסמכתא רופפת כזו, להורות לאלה הנוהגים ע"פ הוראת האר"י הקדוש, ליטוש תורת אמם ולהפנות גוום למסורת על פיה נהגו הם עצמם, אבותיהם ואבות אבותיהם. התימה רבה.

ונחזור ונכפול את מה שכתבנו לעיל בשם הצה"צ שנראין הדברים שכל השמועות כאילו הגר"א פסל הצד"י אינם אלא בדותא שאין לה על מה לסמוך.

ונסיים דברינו בתפילה ותקווה שיקיץ הקץ על הניסיונות להוציא לעז על רבבות אלפי ישראל הנוהגים מדורות להניח תפילין כדעת האריז"ל, ויניחום לנפשם ללכת בדרכי אבותיהם בלא כל חשש.⁵¹

48 ומעניין לציין את המעשה הנורא בפאדליע" שתואר היעב"ץ בספרו "הפדות והפורקן" מהגאון רבינו סעדיה, איך נתבטל כת השבתאים האחרונים ה"ה הפראנקיסטים ימ"ש ע"י ד' גדולי הדור וביניהם הבעש"ט הק', וחזר והוכיר את מעשה הנס הנורא הנ"ל בספרו שו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב ריש סימן קמ"ז עיי"ש.

49 "סת"ם כהלכתא" עמ' רפ"ה.

50 וצ"ב מה שייכות זל"ז, ומדו ה"כל שכן", ופוק חזי הלא מן החת"ס התפלל בנוסח אשכנז, ואילו ימינו הצדיקין היו מהופכין, כמפורש בתשובותיו י"ד סוסי" רס"ו.

51 תשו"ח לידייני הרב שמואל אלי' גרנטשטיין שליט"א יו"ר משמרת סת"ם בארה"ק על סיועו בעריכת מאמר זה.

מסירת נפש איש לרעהו

ומשלוח מנות איש לרעהו. ע"ד הכתוב (שמואל א א, ה) מנה אחת אפיים. רמז לסוד נפילת אפיים הוא המס"נ כיל"ח. כן דרך הצדיקים העומדים בפרץ עבוד בני"הם העומדים בתפלה עבודם במס"נ כאשר בארנו לעיל במה ששלח מרדכי לאסתר (אסתר ד, יד) אם החרש תחרישי כו' ואת ובית אביך כו' רק עתה העת להושיע את בני"ה ע"י המס"נ. וזה ג"כ ענין משלוח מנות איש לרעהו למס"נ בעד רעהו. ועי"ז הוא מתנות לאביונים כי יצמח להם ישועה בעת צרתם: (תפארת שלמה רמזי פורים)